

MISKOLC INFRASTRUKTÚRÁJÁNAK MODERNIZÁLÁSA ÉS A „SPEYER” BANKKÖLCSÖN FELHASZNÁLÁSA (1925–1950)

DOBROSSY ISTVÁN

Bethlen István miniszterelnök és közvetlen munkatársai egyéves előkészítő munkája eredményeként Magyarország 1924-ben 250 millió aranykorona összegű kölcsönt, illetve kölcsönkibocsátási lehetőséget kapott. A kölcsön szükségessége kétségeket vet fel, társadalmi-gazdasági hasznossága a mai napig vitatott. Ez utóbbi összefüggésben van a kölcsön szokásosnál kedvezőtlenebb feltételeivel. A kibocsátási árfolyam ugyanis igen alacsony, 80–87% volt, a kölcsönt 7,5%-os kamattal terhelték, s mindez azt jelentette, hogy 20 év alatt 600 millió aranykorona összeget kellett volna visszafizetni. A kölcsön felvételével vállalni kellett háborús jóvátétel címen 200 millió aranykorona összeg megfizetését is. Egyes számítások szerint a stabilizációt aránylag kis pénzüsszeggel, kb. 70 millió aranykoronával el lehetett érni, ugyanis ennyi kellett az infláció megállításához.¹

A kölcsön felvételében minden bizonnyal nagy szerepet játszott Magyarország háború utáni elismertetése, egyfajta menekülés a Jóvátételi Bizottság ellenőrzése alól, „karmai” közül. A trianoni békediktátum Magyarországot háborús jóvátétel megfizetésére kötelezte, s ennek nagyságrendi megállapítása a Jóvátételi Bizottságon keresztül a francia hegemonia érvényesülését jelentette. A jóvátétel fedezeteként szolgált minden állami vagyon, ami azt jelentette, hogy ennek a jelzálognak a feloldásáig Magyarország lépéseket sem tehetett a lebénult gazdasági élet újraindítását vagy megindítását, fejlesztését szolgáló kölcsön felvétele érdekében. A kölcsönre pedig, úgy tűnt, rendkívüli módon szükség van, hiszen az új országhatár nemcsak a belső piacot szűkítette le, hanem a feloldhatatlan nyersanyaghiány, a kiviteli és behozatali tilalmak az egyébként is súlyos helyzetet kilátástalanná változtatták. Az infláció fokozódása a Bethlen-kormányt 1923 elejétől – miután Magyarországot 1922. szeptember 18-án a Népszövetség tagjai sorába felvették – a népszövetségi segítség megnyerésére ösztönözte. Ez az út egyértelmű angol orientációt jelentett.

A Népszövetség közvetítésével és ellenőrzési jogával, ugyanakkor Magyarországnak az antant békerendszerébe való befogadása jeleként megszületett a kölcsön felvételének alapja és lehetősége.² A pénzügyi stabilizáció érdekében ki kellett alakítani egy monopóliumot a bankjegykibocsátás területén, s így lett a magyar bankok bankja az 1924. június 24-én létrehívott Magyar Nemzeti Bank. A magyar országgyűlés 1924. IV. tc. alatt iktatta törvénybe a stabilizációs törvényt, az V. tc. pedig a Nemzeti Bank megalapításáról szólt. Ezzel lehetőség nyílt a külföldi bankkölcsön felvételére, amely Speyer-kölcsönként került a köztudatba, majd a történeti szakirodalomba.

A magyar kormány elsősorban angol és amerikai csoportok iránt érdeklődött, de különféle gondok miatt végül is az amerikai Speyer-cég mellett döntöttek. A kölcsön el-

1 Sz. Ormos M. 1964. 137., Bertényi I.–Gyapay G., 1992. 524–526.

2 Benes M.–Bozságyi Gy.–Kende J. 1994. 48–49. Petöskői F.–Gergely J.–Izsák L. é. n. 73–79.

helyezésében Anglia, az USA, Olaszország, Svájc, Svédország, Hollandia és Csehszlovákia osztoztak, de 850 000 dollár, azaz 4 194 750 aranykorona értékben Magyarországnak is hozzá kellett járulni a jegyzéshez. (1 USA dollár 5,7 pengő volt.)³

A magyar államkölcsön felvétele után, már 1925-ben megtörténhetett a városok kölcsönfelvétele. Pontosan 48 magyar város, illetve település, közöttük Miskolc is be-terjesztette igényét a Speyer-kölcsönre. A városok külföldi kölcsönéről az 1925. évi XXII. tc. rendelkezett. Miskolc ekkor 500 000 dollárt kapott, amely 17 milliárd 821 millió 250 ezer koronának felelt meg. (1927. január 1-től minden pénzügyi akciót átszámítottak pengőbe. 1 pengő 12 500 papírkorona értéket képviselt.) 1926-ban Miskolc felvette a II. Speyer-kölcsönt, amelynek összege 343 474 dollár volt. 1928-ban pedig a városi közgyűlés újabb kölcsön felvétele mellett voksolt. A határozat kimondta, hogy „a felvett kölcsön az I. és II-ik egyesített városi kölcsönt közvetlenül rangsorban követi. S így a város az első és második egyesített városi kölcsönkötvény tulajdonosának sérelme nélkül kijelenti, hogy ezen kölcsönöket közvetlenül követő rangsorban mindennemű vagyontárgyát és jövedelmét egyenlő arányban leköti ezen most felvett 800 000 dolláros törlesztéses kölcsön javára. Tudomásul veszi a város közönsége, hogy vagyontárgyait és jövedelmeit ezen kölcsönt nyújtó intézetek beleegyezése nélkül más hitelező javára le nem kötheti.”⁴ Tehát a visszafizetéséig elárverezték a város javait, valamennyi vagyontárgyát és jövedelmét.

****

A továbbiakban azt kívánom bemutatni, hogy milyen volt a kölcsönök felvételének közgyűlési előkészítése, s milyen volt ezeknek közéleti, hétköznapi fogadtatása. Ezt követően – mivel minden esetben nagyon fontos beruházás megvalósulásáról, esetleg töredék-megvalósításáról volt szó –, bemutatom az adott intézményt, annak esetleges történeti előzményeit, hiszen ezek jelenleg is léteznek, funkcionálnak, immár 70 éve „részei” a város működőképességének. Végezetül megállapítható, hogy napjaink városgazdálkodására, városüzemeltetésére milyen következményekkel járt ennek a kívánt, de végül is kényszernek nevezhető kölcsönnek a felvétele, s főleg a visszafizetése.

I. AZ ELSŐ SPEYER-KÖLCSÖN FELVÉTELÉNEK KÖZGYŰLÉSI ELŐKÉSZÍTÉSE 1925-BEN

Miskolc város közgyűlése 1925. június 6-án tárgyalta meg az előterjesztést a külföldi kölcsön felvételéről, annak nagyságáról, s határozatban mondta ki, hogy milyen infrastrukturális beruházásokat, milyen nagyságrendben támogat ebből.⁵

A határozat kimondja, hogy az egyesített városi kötvénykölcsönből – a törvény-és szerződéstervezet megszabott feltételei szerint – 500 000 dollárig terjedő kölcsönt felvehet Miskolc thj. város. A kölcsön fedezeteként „elhatározzuk, hogy arra az általános kereseti és forgalmi adó várost érintő része szolgál”. A beruházásoknál elsődlegességet és a legnagyobb támogatást a köztemető létesítése, a zeneiskola, a vásárcsarnok valamint az új járványkórház felépítése élvezi.

A kölcsönfelvétel indoklásában hangsúlyozták, hogy „a m. kir. pénzügyi kormány látván az egyes városokhoz különböző pénzcsoportokból beadott ajánlatok kivihetetlen-

3 Sz. Ormos i.m. 134–136.

4 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1925/e. 4 dob. 75. kgy./1928.

5 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a.17. köt. 177. kgy./1925.361–384.

ségét, úgy szintén az ajánlatok komolytalanságát, elhatározta, hogy a magyar városok kulturális, gazdasági és egészségügyi fejlesztése érdekében immár elodázhatatlannak látszó hosszabb lejáratú kölcsön megszerzését kezébe veszi. A pénzügyminiszter úr a Budapestre hívott polgármesterekkel közölte, hogy egy amerikai pénzcsoport hajlandó a m. kir. kormány által, a nemzetgyűlés felhatalmazása folytán kibocsátandó kötvények alapján a városok részére egyelőre 10 millió, azaz tízmillió dollár kölcsönt folyósítani.”⁶

A kölcsön évi 7,5%-kal kamatozó kötvény, amely 40 utólagos részletben, éspedig minden év január és július 1-én törlesztendő. Az első törlesztési idő már 1926. január 1. volt, s 82%-os elszámolási árfolyamon kapta a város. Különböző kiadások, terhelések, jutalékok vetődtek még fel. A félévi annuitást, (rendszeresen fizetendő tőkerészletet=tőketörlesztést) minden száz dollár után 4865 dollárban határozták meg. A kölcsönt, mivel 20 évre szólt, öt év múlva 2% stornóval, vagy 7 év múlva 1% stornóval lehetett felmondani, de 10 év eltelte után négy hónapi előzetes felmondás mellett bármikor készpénzben névérték szerint visszaváltható volt. Ezek a kötöttségek eleve azt jelentették, hogy Miskolc nem 500 000, hanem árfolyamveszteség címén (ez a 18%) és a félévi annuitás (4865) levonásával mindössze 385 675 dollárt vehetett fel. S természetesen évente külön fizetett kamat és tőketörlesztés címén 48 650 dollárt. A kölcsön felvételekor 1 dollár 5 aranykoronát ért, így a Speyer-kölcsön első részlete 1 928 375 aranykoronát jelentett Miskolc számára.

A közgyűlésen sokan a hitelfelvételből a város egyébként sem stabil pénzügyi életének, egyensúlyának végleges felbomlását gondolták. Volt viszont egy másik, a képviselők többségéhez köthető, erőteljesebb vélemény, amely amellet kardoskodott, hogy e kölcsön útján olyan közintézmények létesülnek a városban, amelyek hasznát az elkövetkező generációk fogják élvezni. Tehát a kölcsön indokolt és távlatokban hasznos. Ezt sugallta a sajtó is, mely szerint abban a tudatban él a város egész közönsége, hogy a felveendő kölcsön útján létesített intézmények a város fejlődésének, előhaladásának, gazdasági és kulturális megerősödésének újabb forrásai lesznek.⁷ A hitel felvételéről szóló tárgyalás során két kérdésre igyekezett választ találni a testület: időszerű-e, s előnyös-e a Speyer-kölcsön Miskolc számára. Az időszerűsége a válasz igen volt, „hiszen városunk Trianon után határváros lett, amelynek ilyen irányban való fejlesztése nemcsak a város területén lakó egyének érdeke, hanem egyenes állami érdek, sőt mondhatnánk az integer Magyarország érdeke”. Az időszerűséget ekkor és később is Trianon következményei adták, az, hogy Miskolc határváros, a felsőmagyarországi régió fővárosa. A fővárosra figyelő, születni készülő Nagy-Miskolc adottságaiban és lehetőségeiben Magyarország második legnagyobb városa. Ami a kölcsön előnyösségével kapcsolatos kérdést illeti, a válasz: „a feltételek lényegesen súlyosbítják a kölcsönt”, s *Hodobay* polgármester megfogalmazásában: „Ha a kölcsön feltételei egyes vonatkozásaikban talán súlyosabbak, s nagyon messze mögötte maradnak a békebeli beruházási kölcsönöknek, mégis az a meggyőződésünk, hogy a kölcsön felveendő, mert a kölcsön útján létesített intézmények hozadéka biztosítja a kölcsön teherterét.”⁸

Az első kölcsön három részletben, 1925. szeptember 22-én, október 19-én és november 13-án érkezett meg a miskolci bankokhoz.⁹

6 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1913/a.17. köt. 177. kgy./1925. 364–365.

7 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a.17. köt. 177. kgy./1925. 379.

8 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a.17. köt. 177. kgy./1925. 384.

9 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 32937/1925., 36203/1925., 39767/1925.

Az első részletből a miskolci pénzüintézetek alap- és tartaléktökéjük figyelembevételével az alábbiak szerint részesedtek: Borsodmegyei Takarékpénztár (430 millió), Borsod-Miskolci Hitelbank (175 millió), Felsőmagyarországi Takarékpénztár és Leszámítoló Bank (1125 millió), Miskolci Agrárbank (1080 millió), Miskolci Hitelintézet (360 millió), Miskolci Kereskedelmi és Gazdasági Bank (300 millió), Miskolci Takarékpénztár (700 millió), Miskolci Népbank (150 millió), Magyar–Olasz Bank miskolci fiókja (1000 millió), Nemzeti Hitelintézet miskolci fiókja (1000 millió), Belvárosi Takarékpénztár miskolci fiókja (1000 millió) és Miskolci Kölcsönös Önszegélyző Hitelszövetkezet (150 millió). Összesen tehát 12 miskolci bank folyamatosan fogadott 7950 millió p. koronát az elfogadott munkálatok finanszírozására. 1925 végére a további részletek is megérkeztek a város pénzüintézeteihez.

II. A MÁSODIK SPEYER-KÖLCSÖN FELVÉTELÉNEK KÖZGYŰLÉSI ELŐKÉSZÍTÉSE 1926-BAN

A második kölcsön fogadásával, a pénzek felosztásával a törvényhatóság 212 kgy./1926. sz. határozatában foglalkozott. Az előterjesztés és megokolás szerint „a magyar városok részére a m. kir. Pénzügyminiszter úr közbenjöttével 1925. szeptember havában folyósított külföldi kölcsön a városok által tervezett beruházások fogantatására elégtelennek bizonyult. Úgy az egyes városok, mint a Városok Országos Kongresszusa sürgette az újabb beruházási kölcsön engedélyezését ... az m. kir. Pénzügyminiszter úr az újabb városi kölcsön megszerzése érdekében az első kölcsönt nyújtó Speyer és Társa newyorki céggel a tárgyalást felvette”.¹⁰

A 343 474 dolláros kölcsönből a Soltész Nagy Kálmán utcai általános iskolát,¹¹ a járványkórházat és mellette a fertőtlenítő intézetet,¹² a városi zálogházat,¹³ a Fazekas utcai Pece-híd újjáépítését,¹⁴ a második öntöttvas csővezeték Avason keresztüli lefektetését¹⁵ tervezték, mint legfontosabb beruházásokat.

A második kölcsön 1926 március és 1927 júliusa között érkezett ahhoz a 12 miskolci bankhoz, amelyek az első kölcsönben is érintettek voltak. Tehát a pénz fogadásának és munka finanszírozásának rendszere kialakult. A városi közgyűlések gyakran foglalkoznak az egyes beruházásokkal, főleg a költségkeretek túllépése miatt. Egyes jelentősebb túllépéseket (pl. Soltész Nagy Kálmán úti iskola) más célú városi hitelfelvételekből igyekeznek fedezni. Főleg a villamossági tröszt hitelkeretét használták erre, de helyi és országos alapítványok pénzei is segítettek lélegzetvételnyi megoldásokban.

1927-ben már látható volt, hogy a kölcsön terhére indokolatlanul sok építkezés indult. Így a 40+40+100 ínség- vagy munkáslakás, kisebb és nagyobb városi bérlakások (Eperjesi u. és Déryné u.), amelyeket befejezni nem tudtak. Mint el nem készült beruházást, városi tulajdont pedig értékesíteni nem lehetett. Ez indokolta, hogy a megkezdett munkákat folytatva, ugyanakkor a részleteket és kamatokat a fővárosi bankoknak törlesztve újabb, a korábbi kettő összegét meghaladó hitelt kényszerült felvenni a város 1928-ban.

10 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 18. köt. 212. kgy./1926. 304–305.

11 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 18. köt. 213. kgy./1926. 305.

12 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a.19. köt. 45. kgy./1927. 50.

13 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a.19. köt. 167. kgy./1927. 202.

14 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 19. köt. 167. kgy./1927. 203.

15 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 18. köt. 190. kgy./1926. 273–276.

III. A HARMADIK VÁROSI KÖLCSÖN FELVÉTELE 1928-BAN (1929-TŐL EGYESÍTETT KÖLCSÖN ELNEVEZÉSSSEL)

Az 1928. június 14-én tartott városi közgyűlés arról határozott, hogy a korábbi két kölcsön és más városi tartozások törlesztése, illetve kiegyenlítése érdekében a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár budapesti pénzügyintézetektől együttesen, de egyenlő arányban vegyen fel Miskolc újabb, 800 000 dolláros kölcsönt. A hét pontban rögzített garanciák nagyon szigorúak voltak, a bank a folyósítást a következő feltételek mellett biztosította: 1. A kölcsön időtartama 25 év, vagyis 50 félév. 2. Az elszámolási árfolyam 92%. 3. Az évi törlesztőrészlet, amelyben a tőke, a kamat és a kezelési költség benne foglaltatik 9,55%! 4. A törlesztési részletek félévente előre esedékesek. 5. A kölcsönt a két pénzügyintézet egyenlő arányban, s olyan dollárértékben biztosítja, amilyen annak a folyósításkor a budapesti tőzsdén jegyzett árfolyama, pengő értékben átszámítva. 6. A 25 év lejártá előtti kölcsönvisszafizetés módzatairól szól, amely szerint az első tíz évben 2%, tíz-húsz év között 1,5%, azon túl 1% a kártalanítási díj, amelyet a városnak kell megfizetnie. S végül 7. az első, a második, valamint a mostani kölcsön egymást rangsorban is követi, fedezete a város teljes vagyona, amelyet a város semmilyen körülmények között más hitelező javára nem köthet le a jelenlegi kölcsönt folyósító bankintézetek beleegyezése nélkül.

A város határozatban kötelezte magát, hogy a 800 000 dolláros kölcsönt kizárólag az eddigi függőkölcsönök teljes kiegyenlítésére, valamint a város úthálózatával kapcsolatos vállalkozói hitelek finanszírozására fordítja, illetve használja fel. Miskolcnak 1929-ben 2 516 746 pengő kölcsöntartozása volt, s ez a következőkből tevődött össze. A Magyar–Olasz Banknak 1926-tól 291 000 pengővel, a Borsod-Miskolci Hitelbanknak és a Miskolci Takarékpénztárnak 1927-es ingatlanvásárlás címén 200 000 pengővel, 8 miskolci pénzügyintézetnek különböző részarányban, 560 000 pengővel tartozott, amelyet 1927-ben a Korona szálloda átalakítására vett fel. A tűzérklantanya felújítására ugyancsak a fenti 8 intézetből 320 000 pengőt vett igénybe 1927-ben, a Szent István utcai Szinva-híd felújítására 70 000 pengőt, a Nemzeti Színház átalakítására 1925-ben 128 000 pengőt kellett felvennie, majd ugyancsak erre a célfeladatra még 118 147 pengőt. Az 1927-ben indított útkövezési programra a Miskolci Takarékpénztár nyújtott 249 909 pengő hitelt, a járványkórház továbbépítéséhez pedig az Angol–Magyar Bank 100 000 pengőt. A vásárcsarnok és a városi bérház építésének túlkiadásai 260 000 pengőbe kerültek, az újabb utcai szennyvíz- és csatornahálózatra 56 000, majd 29 690 pengőt kellett kiadni. A Speyer-kölcsönből finanszírozott építkezéseknél a túllépés 150 000 pengő volt, amelyet szintén hitelből lehetett finanszírozni.¹⁶

Ezek voltak azok a függőkölcsönök, amelyeket 2 516 746 pengő összegben kellett a harmadik kölcsönből rendezni. A fennmaradó 1 460 714 pengő pedig a kövezési program tartozásait, másrészt a további munkákat kellett, hogy fedezze. A város kövezési programja 1922-ben indult, s 1930–1931-ben kívánták befejezni. 1922–1928 között összesen 186 000 m² burkolat készült el a városban.¹⁷

Miskolc teljes adóssága 1928-ban a három kölcsönből 1 643 000 dollár, amely 9 366 100 pengő volt. Ezenkívül két olyan kölcsön terhelte a várost, amelynek

16 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 20. köt. 75. kg./1928. 105–117.

17 Ungár M., 1928. jan. 8.

összege 200 000 pengő volt (az egyik iskola, a másik lakásépítés kapcsán az Országos Népiszkolai Alaptól, másrészt a Pénzügyi Központtól származott).¹⁸

A három dollárkölcsön után évente 993 275 pengő annuitást kellett fizetnie a városnak, amelynek kb. 80%-át, 557 795 pengőt tudott biztosítani az éves kereseti és forgalmi adóbevételekből. A maradék 20%-ot a belépő új objektumok (tűzleraktanya, Korona-szálló) bérleti díjaiból kívánták finanszírozni, a költségvetésben sem meggyőzőnek tűnő módon.

Az elkészült „törlesztési terv” szerint féléves 19 100 dolláros törlesztéssel az utolsó tőkemaradvány kifizetésére 1953. július elsejéig kellett, hogy sor kerüljön. A város tehát teljes vagyont leköötötte, jelzáloggal terheltté tette eddig az időpontig.

IV. A SPEYER-KÖLCSÖNÖK FELHASZNÁLÁSA, MISKOLCI BERUHÁZÁSOK

1. Járványkórház és Fertőtlenítő Intézet

Az első járványkórház 1888-ban kezdte meg működését Miskolcon. Ez a Szent István nevét viselő intézmény négy kórteremben 28 ágygal rendelkezett, s a Zrínyi u. mai 10. sz. telkével azonosítható helyen állt. Továbbépítését az akkori Kont–Bocskay–Martinovics–Zrínyi utcák által határolt tömbben tervezték, de a környezetben lakók tiltakozása miatt erről a város vezetése lemondott. 1919-ben az intézmény megszűnt, s kitelepítették a Zsolcai kapu Szinva melletti területére, ahol korábban az első világháborús barakk-járványkórház működött.¹⁹ Két egykori katonai barakkot alakítottak át úgy, hogy 16 kórtermet állítottak fel, összesen 200 ágygal. A későbbi továbbfejlesztés lehetőségei itt adóttak voltak, hiszen a háború éveit több ezer ember ápolására tették alkalmassá. A város a perifériára telepítést kényszermegoldásnak tekintette, *Szabó Ármin* tiszti főorvos tervei szerint egy járványintézetnek, mint államilag dotált közkórháznak a Szentpéteri kapuban, az akkor már tervezett új köztemető szomszédságában lehet a végleges elhelyezése.²⁰ S mert a temető kijelölésében nem tudtak dönteni, a fertőző betegségek, főleg pedig a nyomortelepek (Danyi-völgy, Vay úti barakk-telep a Tetemváron) által is szült tüdőbaj terjedése miatt az intézmény megépítése nem volt kérelmezhető, a Speyer-kölcsön felhasználásánál a fontos beruházások közé került.

Az új járványkórházra a kölcsönből annyit terveztek, mint a Halickán 3 db emeletes bérház felépítésére, illetve költségeire, tehát 255 200 pengő²¹. A tervek két év alatt valósultak meg, az új intézményt 1928-ban adták át, s *Báthory István* tervezte. A korabeli híradások szerint hasonló jellegű közintézmény csak Székesfehérváron volt, de kevesebb ágygal, férőhellyel rendelkezett.²² *Henszelmann Aladár* írta az átadásról, hogy „az új fertőtlenítő intézet mint egy egész kis városrészt, vörös tetejű pavilonjaival, kertektől övezetten az Erzsébet kórház mögött terül el. A pesti útra kiugró vadonatúj, szemnek kellemes ház, sőt utcacsoportja egyben egészségügyi ékessége az új Miskolcnak, a leendő mintavárosnak. Az Alföld és Felvidék határán missziót fog teljesíteni.”²³

Az orvosi mentalitás és tervezés tehát nem a temető, hanem a már jól kiépült Erzsébet kórház részeként valósította meg a járványintézetet. A Farkas Jenő–Csabai kapu–Bottyán János és Semmelweis Ignác utcák által határolt hatalmas, 28 hold területen

18 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 20. köt. 75. kgy./1928. 105–117.

19 Reggeli Hírlap, 1919. október 7.

20 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1910. 321/1940.

21 B.-A.-Z. m.Lt. IV.1903/a. 19. köt. 45. kgy./1927. 50.

22 *Henszelmann A.*, 1928. augusztus 19.

23 *Henszelmann A.*, 1928. 5.

elhelyezkedő, 30 különféle épületnek és osztálynak helyet adó kórház-tömb délnyugati negyedében alakították ki az akkor még független járványkórházat. Teljes kiépülésekor az 1940-es évek elején 6 egysége vagy épülete, pavilonja volt. 1928-ban egy 20 helyiséges, két nagyobb egységben 50 illetve 12 ágyat magába foglaló részlegét adták át, az akkor legmodernebbnek számító felszerelésekkel, így laboratóriummal és műtőszobákkal. A kórházat alkalmassá tették tömegjárványok betegeinek fogadására, így két db, egyenként 64 ágyas részleggel is ellátták. A kórház hasonlóan fontos épülete volt a fertőtlenítő intézet.

A kölcsönnek az építkezésre felhasználható része, keretösszege már 1930-ra elfogyott, de olyan igényeket kellett kielégíteni, amelyek a további építkezést kikényszerítették. 1934-ben minisztériumi vizsgálat során vetődött fel, hogy a főleg városi érdekeket kielégítő Erzsébet kórház, és a megyei elvárásoknak is megfelelni köteles Szent István kórház közötti ellentétek részben feloldhatók lennének, ha „a város az új járványkórház egyik pavilonját tüdőbeteg kórház céljára az Erzsébet kórháznak átengedné”, s ezzel megoldást nyerne a miskolci tüdőbeteg kórház régi keletű terve. Így született meg egy 20 ágyas, tüdőbeteg kórházi osztály felállításának gondolata.²⁴ Ez volt az első lépés abban az irányban, hogy Miskolcon – a járványkórházhoz hasonlóan – létrejöjjön egy önálló tüdőkórház. Ez a mai Szent Ferenc kórház helyén a Csabai kapuban, az egyébként Felsőmagyarországi Zsidó kórháznak épült, majd eladott, később hadkiegészítő parancsnokságként is funkcionáló épületben működött.²⁵

1938-ban a munkálatokat már 330 000 pengővel támogatta az Országos Betegápolási Alap, 50 000 pengővel a korábbi járványkórház építési alap, külön 109 680 pengő hitellel a Pesti Hazai Első Takarékpénztári Egyesület. A 255 200-ra tervezett bekerülési költség 1 046 347 koronába került úgy, hogy a pengő-korona váltáskor a tervezett alap 744 090 korona lett. A költségtüllépés így is számottevő, 302 257 korona volt, amelyet más, meg nem valósult építkezés terhére finanszíroztak. (A költségtüllépéseket a városi számadások, elszámolások megmagyarázták, vagy indokolták – pl. új makadámút építése, járdák, víz- és szennyvízcsatorna-rendszer kiépítése, az ingatlan-kisajátítás megváltozott összege –, s úgy vélték, az 1940. évi városi költségvetés ennek fedezetéről tud gondoskodni.²⁶

Az 1944. évi bombázások – a rendező pályaudvar céltévesztése miatt – a Zrínyi és a Semmelweis utcák környékén is jelentős épületkárokat okoztak. A háborút követő romeltakarítások során, 1945 június-július között a régi járványkórház épületét a Zrínyi utcán teljesen le kellett bontani, el kellett takarítani.²⁷ Komoly károkat szenvedett az új járványkórház pavilonegyüttese is. A felújításra 1946 április–augusztus között került sor.²⁸ A helyreállítás mellett bizonyos egységeket újra kellett építeni. A városi törvényhatósági bizottság rendkívüli kisgyűlése kimondta, hogy az egyik betegpavilon és a fertőtlenítő intézet munkálatait 1946-ban, a felvételi épületet, a konyhát és a hullaházat még szintén ebben az évben, a másik betegfogadó épületet, a víz- és villanyrendszert 1947-ben, a környező kisegítő épületeket pedig 1948-ban kell fel-, illetve újraépíteni.

A szükséges munkálatok tényleges befejezése előtt az Erzsébet és a Szent István kórházak közötti nézeteltérések megszűnésekor elkezdődött az intézmények államosítása, amely más megvilágításba helyezte a korábbi problémákat, feladatokat.

24 Reggeli Hírlap, 1934. szeptember 26.

25 Reggeli Hírlap, 1932. december 17., Reggeli Hírlap, 1933. május 3.

26 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a.30. köt. 200. kgy./1938.

27 B.-A.-Z. m.Lt. IV. XXI. 508.159/1947.

28 B.-A.-Z. m.Lt. IV. XXI. 508. 159/1947.

2. Zene- és női kereskedelmi iskola a Zárdatéren

A Speyer-kölcson felosztásakor 348 000 pengőt terveztek a zene- és a női kereskedelmi iskola megépítésére. (Ugyanannyit, mint a Búza téri vásárcsarnokra.) Az épület terveit *Waelder Gyula* 1926-ban elkészítette, s a munkálatok megkezdésétől számított egy éven belül felépült a monumentális épület, amelyet 1927-ben avattak fel. Ez a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola jelenlegi épülete (Bartók Béla tér 1.) Az épület összesen 628 600 pengőbe került, a 280 600 pengős túllépést 1937-ben a közgyűlés tudomásul vette.

Itt kapott helyet Miskolc thj. város Női Felsőkereskedelmi Iskolája. Jogelőd intézménye az 1891-ben létesített fiú felsőkereskedelmi iskola volt, amelyben eredetileg két-évfolyamos képzéssel helyet kapott a leány szaktanfolyam is.²⁹ A kereskedelmi oktatásnak kezdettől fogva szakmai mecénása volt a miskolci Kereskedelmi és Iparkamara. Támogatásukkal már 1914 előtt felvetődött egy önálló iskola létesítésének gondolata. *Nagy Ferenc* polgármestersége (1912–1917) idején kapott a város minisztériumi engedélyt az iskola létesítésére. Az új szakoktatási intézmény ennek alapján nyílt meg 1917-ben a Herman Ottó Múzeum mai papszeri épületében. Az iskola 1917–1927 között bár viszonylag nyugodt körülmények között működött, iratai elkallódtak, közülük csupán az anyakönyvek töredékeit őrzi a Megyei Levéltár. Az iskola új épületbe költözésének történetét a megjelent értesítőjéből, 1927-ből ismerjük.³⁰ Az iskola 1940–1950 között kétszer is nevet változtatott, 1951-től pedig szintén több hely- és elnevezés-változás következett. Jogutód intézménye a jelenlegi Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola.

Miskolcon a szervezett zenei képzés és oktatás 1897-re nyúlik vissza, akkor alakult meg *Klima Mihály* „Miskolczi Zeneakadémia”-ja, amely azonban 1900-ban megszűnt, mert múzeumépületbeli helyiségeit a városi közgyűlés visszavette.³¹ A következő tanévben új zeneiskola indult a meghívott *Lányi Ernő* vezetésével. Az iskola a Magyar Nemzeti Bank jelenlegi helyén, az egykori Fáy-kúria kórháznak is használt épületegyüttesében kapott helyet. A kórház 1901-ben költözött át a mai Erzsébet kórház akkorra elkészült épülettömbjeibe,³² míg a zeneiskola az Osztrák–Magyar Bank kétemeletes palotájának felépüléséig, 1907-ig maradhatott a mai Hősök tere szomszédságában. Ezt követően két különböző helyen és épületben folyt az oktatás, majd az 1908-as tanév a Hunyadi utcában kezdődött. 1911–1926 között viszonylag hosszabb ideig a Deák, mai Déryné utcában volt a zeneiskola, s ezek a költözködések úgy történtek, hogy a hallgatói létszám 300–450 fő között mozgott.³³

A zeneiskola „mozgására” úgy került sor, hogy 1907-től (a kórház telkéről való elköltözést követően) a város tervpályázatot hirdetett a két iskola együttes elhelyezésére. A pályázati kiírás 14 tanteremre, 2 igazgatói és 2 iskolaszolgái lakásra szólt. A tervek elkészültek, de a helykijelölés váratott magára. Amikor mód nyílt az ún. Hercz-féle telek városi megvásárlására, megjelent a város fejlesztésében a Speyer-kölcson. Az új pénzforrás megkívánta új tervek készítését, s így született meg a zeneiskola épülete.³⁴ A tervezéskor külön elvárás volt, hogy zeneterme, nagyterme hasonló legyen a Koronáé-

29 *Csorba Cs.–Gállné Jakó M.–Tóvári J.* 1989. 157–161.

30 Miskolc thj. város Felsőkereskedelmi Iskola Értesítője, 1937. 7–9.

31 *Halmay B.–Leszih A.*, 1929. 271.

32 *Singer H.*, 1900. 130.

33 *Halmay–Leszih* im. 272.

34 *Kellner Ft.*, 1927. 5–41.

hoz vagy a Három Rózsa szállodához, amelyben nemcsak hangversenyeket, hanem előadói esteket, bálakat is lehetett tartani. A zenepalota nagytermét így 465 személy befogadására alakították ki.

Az épülethez kapcsolódik még a 10-es honvéd hadimúzeum elhelyezése, 1938-ban s egy másik oktatási intézményé is, hiszen 1944–1948 között az épület adott helyet az akkor már vegetáló Jogakadémiának.³⁵

3. A Búza téri vásárcsarnok és az új vásártér kialakítása

A vásárcsarnok felépítésével a kölcsön előtt, de a kölcsön felhasználása során is gyakran foglalkozott a közgyűlés. Így a finanszírozási lehetőségekkel a 185 kgy./1925., a 38 kgy./1926. és a 226 kgy./1926. foglalkozott, s ezek eredményeként fogadták el a terveket, adták vállalkozásba a kivitelezést. A felhasználásra tervezett kölcsön összege 348 000 pengő volt, a tényleges kifizetés az objektum átadásakor pedig 512 660 pengő lett. A kölcsön terhére így 164 660 pengő jelentkezett. A még elvégzendő munkákkal a valóságosan felhasznált összeg 704 260 pengő lett, a hiányt 292 260 pengőben határozták meg. Kifizetése részben az 1928-ban felvett újabb 800 000 dolláros kölcsönből, másrészt a városi villamosüzem, villamossági tröszt fejlesztésére 1934-ben felvett kölcsön terhére történt. A több mint kétszeresébe került beruházás ennek ellenére szükséges volt, a városi piac és a kereskedelmi centrum több évtizedes, generális gondjait oldotta meg.

Miskolc városrendezési elképzelései és szabályai a 19. század végétől fontos feladatnak tartották a Búza tér reformját, amely egyet jelentett a piac és az elárúsítóhelyek koncentráálásával. Az első, valóban korszakos terv 1922-ben született, s ez a Búza tér keleti sarkában már nagy alapterületű vásárcsarnokot képzelt el. A város hivatalos véleménye az volt, hogy a Búza teret olyan épületegyüttessel kell körbevenni, amelynek emeleti része lakásokként szolgál, a földszinti traktusokban pedig kétfrontos üzletsort lehet kialakítani. „Az épületek frontjai a Zsolcai kapura néznének, belső frontjai félkör alakban simulnának a tér jellegéhez, s ezért nemcsak az utcafronton lehetne üzlethelyiségeket építeni, hanem a tér felé is, sőt a Szentpéteri kapui frontján is.”³⁶ Az így körbeépített 40 m átmérőjű tér asztalokkal lett volna felszerelve, s ez is piacként szolgált volna. Az 1922-es terv öt darab kétemeletes épülettömbbel vette volna körbe a belső teret.

A vásárcsarnok *Münnich Aladár* budapesti építész tervei alapján, egy sor jó nevű miskolci cég közreműködésével és kivitelezésében alig több, mint egy év alatt készült el. A korabeli összehasonlítások szerint csak Pozsonynak volt ilyen vásárcsarnoka, a „vidéki Magyarország” ekkor még páratlan építményét reklámozták benne. Minősítése szerint „a modern építész stílusnak könnyen és merészen felfelé törekvő konstrukciói, a takaros, logikus rend, végtelen tisztaság, gondos és praktikus beosztása a helyiségeknek, a lakatos-, asztalos-, és villanszerelési ipar avatott készítményei, a csupa csillogás, ragyogás adják meg azt a tiszta harmóniát, mi az épületet jellemzi.”³⁷

A csarnok frontjain 42 kisebb és nagyobb üzletet nyitottak meg, közöttük vendéglőt is. A belső térben 139 üzlethelyiséget, a pincében pedig 600 elárúsító asztalt alakítottak ki. A vásárcsarnoknál azt gondolták, évtizedekre megoldja a piaci árusítás gondjait. Ezért az épület környéki nyílt árusítást azonnal be is tiltották. (Ez mindössze

35 *Dobrossy I.* 1995a. 67–76 és *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, 1938. július 2.

36 *Reggeli Hírlap*, 1922. február 2.

37 *Reggeli Hírlap*, 1922. február 26.

néhány hétig tartott.) A városban még két piacot engedélyeztek. Egyiket a Vörösmarty utcán, ez volt az ún. kispiac, a másikat pedig a Werbőczy, mai Dózsa Gy. utcán.

A vásárcsarnok az 1944. június 2-i bombázáskor – közvetlen környezetével együtt – súlyos károkat szenvedett. A visszaállítás során, 1945–1946-ban elvesztette külső díszzeit, a timpanon fölé emelkedő faragvány-kompozíciót (*Somló és Fia* miskolci szobrász és kőfaragó mesterek munkája volt), s nem került vissza az óraszerkezet sem.³⁸

A vásárcsarnokra vonatkozó dokumentumok ismeretében valószínű, hogy a kölcsön felhasználása során itt adódott a legtöbb gond, hiszen a város még saját költségvetésében 1937-ben és 1938-ban tervezett támogatását sem tudta biztosítani.

A Speyer-kölcsön felhasználásakor külön beruházként szerepelt az új vásártér kialakítása. Ez ugyan nem a mai Búza teret jelenti, hanem a Szentpéteri kapu, avagy a Halicka irányába az állatvásárteret. Témájuk szerint annyira összekapcsolódnak, hogy megemlítését itt tartottam szükségesnek.

Az új vásártér építkezéseit a törvényhatósági bizottság a 101/1926. és a 191/1926. számú közgyűlési határozataiban döntötte el. Eszerint 92 327 p. összeget kívántak a munkára fordítani, amely már 1929-re elérte a 294 703 pengőt, tehát a tervezett költséget több mint kétszázezer pengővel meghaladta.

A beruházás fedezetét a város már a második Speyer-kölcsönben és a Miskolci Pénzügyigazgatóság lényegesen kevesebb, mintegy 6000 pengős hozzájárulásában látta.

A költségtüllépés magyarázata az, miszerint a „tülkiadás oka elsősorban az, hogy a vásártér létesítési munkálatai nagyrészt nem vállalkozásokba adás útján, hanem háziilag végeztettek el. Ilyenek voltak az útépités és a tereprendezéssel kapcsolatos földmunkák, mészkö, kavics, salak és egyéb anyagok beszerzése, hídmérleg beállítása, korlátozószlopok, jegyszédőbódék, kapuk építése, valamint a különféle címeken felmerült napszámok.”

4. Városi Zálogház

Zálogintézet létesítésére a törvényhatóság 80 000 pengő hitelt jelölt ki a Speyer-kölcsön terhére. Ezt az 59/1926. számú közgyűlési határozattal hagyták jóvá. Az intézet elkészült, s a 64/1934. sz. közgyűlési határozat elfogadta ennek átadását a Postatakarék-pénztár részére, tehát a város ekkor már eladta az intézményt.

A városi zálogház működéséről először 1900-ban szerzünk tudomást. Ekkor említik, hogy az 1881. évi XIV. tc. értelmében ékszerek és ruhaneműek után csak 12–16% haszon szedhető s ezzel szemben Miskolcon 24, illetve 32% is gyakorta előfordul³⁹. A magánzálogházak jóval kisebb haszonnal dolgoztak. Sajtóhírdetésekből vagy korabeli visszaemlékezésekből tudjuk, hogy az első magánzálogházak mikor alakultak, szerveződtek meg Miskolcon. A városi lak- és címjegyzékek ugyanis sem 1895-ben, sem 1912-ben a zálogházakat nem tüntették fel.

A Borsod c. lap 1886. március 24-én jelentette meg *Krausz József* „magán zálogintézet”-nek hirdetését, amelyben az elévült zálogtárgyak ún. arany, ezüst, egyéb ékszer, értékpapír, ruha és különféle fehérneműek „közelbeli” értékesítésére, elárverezésére hívja fel a lakosságot figyelmét.⁴⁰

A tanácsköztársaság bukását követően a Reggeli Hírlap munkatársa sorra felkereste a miskolci zálogházakat, s a következőkről számolt be: Miskolcon mindössze három

38 *Dobrossy I.* 1995b. 114–117.

39 Szabadság, 1900. április 7.

40 Borsod, 1886. 12. szám.

zálogház van.⁴¹ Érthetően mindhárom a főutcán volt. Az egyik a mai 76. számnak felel meg, ahol a tulajdonos arról számolt be, hogy „a zálogházakat a tanácskormány rendelettel megszüntette, illetőleg működésüket felfüggesztette. Az elhelyezett tárgyakat sietve kiváltották. A száz koronát meg nem haladó becsértékű tárgyakat pedig a bolsevik kormány rendelete alapján minden ellenérték nélkül ki kellett adni.”⁴² Műintézet 1892-től működött a városban, s abban reménykedett, hogy a korábbi szép idők majd csak visszatérnek. 1919 végén már működött a Miskolczi Bank és Zálogház Rt., ahol a megbecsült értékből csupán csak 8%-ot, míg a kisebb vagy magánzálogházak akár 25–30%-ot is levesznek. A harmadik zálogház a Sötétkapu alatt vált ismertté. Ezt volt az ún. Krausz-féle zálogház, amelynek hirdetései már az 1880-as években megjelentek a városban.

A Speyer-kölcsönből Miskolc város 1926-ban fogadta el azt a határozatot, amely a városi autóbusz-közlekedés bevezetéséről és egy városi zálogház létesítéséről szól.⁴³ Ez a zálogház 1927 februárjában nyílt meg, s a Széchenyi u. 43. sz. alatt azonosítható.⁴⁴ Három évig működött itt az intézmény, akkor jelent meg a hír, hogy áthelyezik 1930. május 1-től a zenepalotába.⁴⁵ Hároméves működése alatt 51 ezer tárgyat helyeztek el ebben a városi intézményben, amely a korszak megítélése szerint „a kisemberek egyedüli pénzforrása” volt. A zenepalotába költöztetett árverésre az intézmény előcsarnokában 1934-ben került sor először. A helyi sajtó az akcióról mint „valami békés családi hangulat”-ról számolt be, ahol nem volt licitálás, ennek ellenére az árverési összeg kétszerese folyt be a zálogháznak. A zálogház(ak) akkori hangulatáról, légköréről a korabeli sajtó gyakorta tudósított. Így egy 1934-es híradás szerint: „A zálogház árverésén megjelentek a miskolci, ezzel az üzletággal foglalkozó kis ékszerészek, valamint sok érdeklődő, de ugyanakkor több pesti ékszerész is helyet foglalt a padosorokban jellegzetesen kis fekete táskával a kezében. Pontban tizenegy órakor ütött először a kalapács és gazdát cserélt egy kis aranygyűrű. Ettől kezdve egymás után kerültek az árverezőasztalra a különböző ékszerek, órák, láncok, cigarettatárcák, sőt egy hatalmas ezüst serleg is, amelyet 1928-ban Nyíregyházán lovasverseny tiszteletdíjaként adtak.”⁴⁶

A 225 kgy./1934. sz. határozat megfogalmazza, hogy az intézmény Postatakarék-pénztárnak történő eladásából 67 000 pengő jövedelem, bevétel származott. A képviselő-testület úgy ítélte meg, hogy ebből az összegből Speyer-kötvényeket kell vásárolni, ezzel csökkentve a városi kölcsön nagyságát (a Speyer-kötvény árfolyama ekkor nagyon alacsony volt).⁴⁷

A belügyminiszter válasza szerint a Speyer-kölcsönkötvények visszavásárlása „nem tartozik azon felhasználási célok közé, melyek a Speyer-kölcsön szerződésben meg vannak állapítva, s ezért jóváhagyhatónak nem találta”.⁴⁸ A zálogház tehát megszűnt városi intézmény lenni, s az államosításig csak magánintézetek működtek Miskolcon.

41 Reggeli Hírlap, 1919. október 10.

42 Reggeli Hírlap, 1919. október 10.

43 Reggeli Hírlap, 1926. december 1.

44 Reggeli Hírlap, 1927. február 27.

45 Reggeli Hírlap, 7. 1930. február 14.

46 Reggeli Hírlap, 1934. szeptember 7.

47 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a.26. köt. 25. kgy./1934. 304–306.

48 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a.28. köt. 49. kgy./1936. 71–72.

5. Déryné u. 1. és 2. sz. alatti városi bérházak

Miskolc első városrendezési térképén, 1897-ben a Hunyad utcától a Vörös tempomig terjedő útszakasz a Serház utca nevet viselte. 1928-ban, az első világháború befejezésének 10. évfordulóján Miskolc házi ezredére emlékezve, a József laktanya falán (átalakítás után ez a Herman O. Gimnázium) nagyméretű emléktáblát helyeztek el, feltüntetve rajta a laktanya történetét és a 10-es honvédezred harci eseményeit. 1928. május 6-án változott meg az utca neve, a mai Tízes honvéd utcára. A Tízes honvéd u. és a Szinva-meder között már az 1920-as években új utcát szerettek volna megnyitni (nyomvonalára szintén szerepel az első városrendezési térképen). Az 1930-as évek végére ennek is kialakul csaknem teljes utcaszakasza. (Az 1946–48-as utcanévváltozáskor ez lett a Hoffmann O., majd az 1989–91-es utcanévváltozás után a Szent István utca). A korábbi Szent István utca, amely a városi bérházak építése kapcsán feltűnik, a mai Nagyváthy J. utca nyomvonalának felel meg. A bérház építések a bérház és a Szent István utcák között új utcát nyitottak, ez volt a Déryné utca, később amikor a Déryné utca a színház melletti Deák Ferenc utca nevét vette át, Kommün u. lett, 1989–1991-től pedig Tízes honvéd köz a neve. A város történeti irataiban, a Speyer-kölcson kapcsán szereplő „Déryné utcai bérházak” tehát a mai várostérképen a Tízes honvéd utcán, illetve az abból nyúló Tízes honvéd köz két oldalán található.

A városi bérház építését Miskolc városa a 163/1926. közgyűlési határozatával hagyta jóvá. 1927-ben elkészült valamennyi építési dokumentáció, megtartották a versenytárgyalásokat. 1929 nyarán pedig megtartották a műszaki átadást. 1932-ben a közgyűlés szavazott a bérház eladásáról, majd 1935-ben ez valóban meg is történt, a bérház a *Deutsch J. és Fia* cég tulajdonába került.⁴⁹ Az építkezés a Serház u. 25–27–29 .sz. telkeinek kisajátításával kezdődött.⁵⁰

Az 1926. évi indoklásában a közgyűlés kimondta, hogy a város „a Serház utcán 2500 millió költséggel két, emeletes bérházat épít. Az új épület kedvezőbb elhelyezése lehetővé tétele, másrészt az új épület keleti oldalán a Serház utcából tervezett utca vonalának „megfelelő kiképzése céljából szükségessé vált a meglévő telek kibővítése. Ezen célra előnyösnek találta Tanácsunk a Serház u. 29. számú telek megvételét.” Az ingatlan megvásárlása 100 millió koronába került a városnak.⁵¹

Mivel a városi kölcson felhasználásában a belügyminiszter döntött, a tervezett bérházi építkezéshez az engedélyt meg kellett kérni. Az ún. városi bérlakásprogram *Hodobay Sándor* polgármesterségének (1920–1935) kezdetén indult. 1927-ben négy kiemelt építkezés folyt, az ún. Soltész Nagy Kálmán utcai bérpaloták (3 322 484 520 korona beruházási összeggel), a Serház utcai 1. bérház építése (882 490 250 korona beruházási összeggel), a 2. számú bérház építése (1 386 718 750 korona beruházási költséggel), a Vay úti telepen 40 szükséglakás építése (845 225 370 korona összeggel), a negyedik az ún. százlakásos program volt, 1 002 698 560 korona összeggel. A Serház vagy Déryné utcai városi bérházak a bekerülési összeget tekintve harmadába kerültek, mint a Soltész Nagy Kálmán utcai bérházak.⁵² A Déryné utcai 2 bérház 51 lakást, a Soltész Nagy Kálmán utcai 83 lakást foglalt magába.⁵³

49 Felsőmagyarország, 1932. november 17. Reggeli Hírlap, 1935. július 7.

50 Miskolcz, 1910. július 24. (Városrendezési céllal Miskolc már 1910-ben megvásárolta a 25–27. számú telket.)

51 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 300/1928.

52 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 300/1928.

53 *Halmay-Leszih* im. 158.

A belügyminiszter az 1. számot viselő, második bérház kapcsán 1927-ben úgy látta, hogy „a fenti számadatokból megállapíthatólag a lakásépítési célokra eddig felhasznált összeg nem haladja túl az engedélyezett összeget, a pénzügyminiszter úrral nem teszek észrevételt az ellen, hogy a város részére engedélyezett külföldi kölcsönösszegeből 1320 millió korona a Serház utcai bérház felépítésére fordíttassék...”⁵⁴

1927-ben a városi közgyűlés a munkák folytatása mellett döntött a következő indoklással: „A lakás építési akció folytatása közben tanácsunk célszerűnek és szükségesnek találta, hogy a Tízes honvéd utcában múlt évben megépített II. emeletes városi bérház a csendőr laktanya mögött tervezett utcáig egy két emeletes toldalékkal kibővítettessék, mi által emelet-soronként 3, összesen 9 és pedig 3 szobás, 6 db 2 szobás, minden mellékhelyiséggel ellátott modern lakást nyerünk, s ez által ennek a helynek a végleges rendezését is keresztülvisszük.”⁵⁵

A pályázatra 54 ajánlatot adtak be, ebből 7 volt olyan, amely a tervezés és kivitelezés teljességét vállalta, míg 45 ajánlat a szakipari munkákra vonatkozott, a korabeli Miskolc legjelesebb ipari képviselőit felsorakoztatva. A 7 tervező és kivitelező Miskolcon ismerős, tevékenységüket egykor felmérendő, megemlítem őket: *Uhrini Kovács Kocsárd, Singer Samu, Feldmann Mór, Katona Lajos és fia, Ungár Mór, Papp Sándor*, valamint *Hevesi Lajos és Társa*. A város *Singer Samu* pályázatát és ajánlatát tekintette legjobbnak és legelőnyösebbnek. Talán azért is, mert a szemközti, hasonló bérház építését is felvállalta, garantálta az egységes utcakép megalkotását, a két meghatározó épület egységes homlokzati megjelenését. Az építési bizottság szerint „a mai építőipari pangás idején a városnak az a feladata, hogy építőipari munkáiból mennél több adófizető kisiparost juttasson munkához, s ezért a munkának részletekben való kiadása mellett döntött.”⁵⁶

Az első bérház és annak toldalékreszeit költségkihatásaival az építési szakbizottság 1928 végén fogadta el.

A kiviteli költség 485 158 pengő, a 26 154 pengős túllépést a bizottság olyan új és költségvetésen kívüli munkával indokolta, amelyre az épület és a város érdekében feltétlenül szükség volt. Így pl. a tervezettnél díszesebb rácsokat és kapuk kerültek az épületre, díszesebb lett Tízes honvéd utca felőli homlokzata, s a tervezettnél több lett a műkő- és csempeburkolat, illetve az ebből adódó munka.

A város az építési tervezés, a mű- és építésvezetés munkálatait a halickai emeletes bérházakkal, a zeneiskolával és a vásárcsarnokkal szemben nem magántervezővel és építésszel végeztette, így 19 400 pengőt takarított meg, többet, mint amibe a költségvetésen felüli munkálatok kerültek (13 290). Így, s ezekért a munkákért *Báthory István* és *Urinyi Adolf* külön jutalmakat kapott.

Az 1938. évi elszámolás és közgyűlési előterjesztés szerint a vásárcsarnokot és a Déryné utcai második városi bérházat is a Stabil Építő Rt., valamint *Katona Lajos* és *Társas* cég építette. Erre „csupán” 105 600 pengős költségvetést terveztek, a 163 kgy./1926. számú határozat ezt az összeget a Speyer-kölcsön terhére már 212 000 pengőre emelte. A vállalati kivitelezés során 97 375 pengős túllépés történt, tehát az építés végső összege 309 375 pengő volt. A túllépés finanszírozásához a pénzügyminiszter felvett kölcsön, a villamos tröszt kölcsöne, valamint jelentős mértékben az 1929-ben felvett 800 000 dolláros ún. egyesített kölcsön jelentett háttérrel, illetve segítséget.

54 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 300/1928.

55 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 1690/1931.

56 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 1691/1931.

A hiteltüllépést az építők azzal igazolták, hogy a régi épületek bontása és a lakók kitelepítésének elhúzódása került sokba. Másrészt a vállalkozók által benyújtott keresetet a város – pénz hiányában – nem tudta, vagy csak késedelmesen tudta kifizetni. Azokat addig váltókkal fedte le, s ezeket később a villamos kölcsönből kellett beváltania. Tehát az építkezést végső soron nem a tervezési és kivitelezési munkálatok, hanem pénz hiányában a kényszerű pénzügyi tranzakciók drágították meg. A Tízes honvéd köz mai két építménye így 806 215 pengőbe került az 1920-as évek végén, 1930-as évek elején Miskolc önkormányzatának.

6. Vízvezeték főnyomócső az Avas alatt és a városi vízhálózat felújítása

1899-ben elkészült egy kiviteli terv, amely szerint Miskolc vízellátását a Sajó völgyében nyerhető ivóvízre építenék. Ez is kényszermegoldás volt, hiszen a Bükk hegységtől való víznyerés lett volna optimális megoldás, de ezt a források tulajdonosa, a kincstár a vasgyár vízszükségletére tekintettel elvetette, illetve nem engedélyezte. Tapolca szerepe – közelsége, jó klímája, nem elsősorban vize miatt – viszont megnőtt a város életében, s a közgyűlés 1910-ben úgy határozott, hogy a munkácsi püspökségtől 48 hold területet 216 000 koronáért megvásárol. A közgyűlési határozatnak megfelelően a források mellett szivattyútelep épül és a görömböly-tapolcai után, kb. 9 km-es csőszakasszal, az Avas oldalában (170 adriai szint feletti magasságban) készült víztározó medencébe vezetik az ivóvizet. Ez volt az első nyomócső, de már 1910–1911-ben felvetődött egy – biztonsági okok miatti – második csőrendszer elkészítése is.⁵⁷

Az 1913-as év a város vízellátásának kiépítésében alapvetően fontos volt. Ez a Miskolci Vízművek születésének dátuma, a tapolcai gépház elkészítésének éve. Az Avas északi oldalán, a Pipisdombon megépített tárolómedence beindítása, amelybe egy 425 mm-es nyomócső szállította a vizet.⁵⁸

Az első világháború alatt – javításokkal – ez a rendszer biztosította a város vízellátását. A második nyomócső terve viszont már a háború végén felvetődött. Az új tervek 1924-re készültek el, készítője *Pazár István* volt.⁵⁹ Az első szakasz 1927-ig el is készült a gépház és Dudujka között.⁶⁰ A továbbfolytatásra a Speyer-kölcson biztosított fedezetet. A város a főnyomócső megépítését a legfontosabbnak tartva, azt a pénzek felhasználása sorrendjében az első helyre tette.

Az 1938. évi közgyűlés 280. sz. határozattal erről a következőt állapította meg. A kijelölt hitel 266.800 pengő volt, amely összeg teljes egészében átutaltatott a víz és csatornamű pénztárába. Az üzem igazgatósága számadási okmányokkal igazolta, hogy a meghatározott célra 269 000 pengőt fordított, tehát a további munkálatokat saját terhére végeztette el.⁶¹

A pénz elfogyott, s folytatásra csak 1937-ben kerülhetett sor. Ekkor a 400 mm-es csővezeték a Csermőke-völgyén vezeték tovább a Dudujkától, amely áthaladt a diósgyőri vasút hídja, az ún. Dobogó alatt, majd északi irányban vezetett tovább. A Közdülő úton még további 1,4 km hosszúságban épült meg, s ezt 1937 nyarára fejezték be.

A munkálatok ezt követően az alagútfúrással folytatódtak. A vízmű igazgatója ekkor már *Hajós László* volt, ő tervezte és felügyelte az átfúrási tevékenységet. A fúrás

57 *Szűcs S.*, 1910. március 10., 12. és 19.

58 A Miskolci Vízművek és Fürdők 50 éves története, 1963. 11.

59 *Déli Hírlap*, 1995. november 22. (Emléktábláját születésének 120. évfordulóján, 1995. november 21-én avatták fel Tapolcán az Olasz-kút mellett.)

60 A Miskolci Vízművek és Fürdők im. 13.

61 *Hubay L.*, 1993. 269–273.

szakmai irányítója *Becht Rezső* bányász mérnök volt. A 733 méteres átfúrást pontosan egy év alatt végezték el, a felavatásra pedig 1938. május 2-án került sor. Az alagút belső mérete 1,9 m x 1,5 m, s ebben halad a 0,5 m-es vizet szállító cső.

Az alagutat *Fekete Bertalan* polgármester avatta fel, kiemelve, hogy az alagútrendszer elválaszthatatlan kapocs Tapolca és Miskolc között, amely nemcsak a nagyváros vízellátását biztosítja, hanem egy háborús helyzetben fontos légoltalmi helyet is betölthet, hiszen több ezer ember biztonságos elhelyezésére nyújt lehetőséget. A korabeli híradások beszámoltak arról, hogy a fúrásnak voltak kritikus szakaszai, amikor az agyag folyamatosan elöntötte az alagutat, s úgy tűnt, hogy a támrendszer nem tud ellenállni a külső nyomásnak. A munkát annyira fontosnak tartották, hogy arról a Magyar Filmiroda is felvételeket készített, a Miskolc és a Tapolca felőli alagútrészek találkozási pontját dokumentálták. Miskolc felől 490, Tapolca felől 243 méteres alagútszakasz után történt az áttörés, s a két alagút csupán néhány centiméterrel tért el a tervezett találkozási ponttól.⁶²

A közműalagút, illetve a fővezeték túlélte a második világháborús rombolásokat. A vízellátás a városban 1944. november 10-től szünetelt, de ennek oka a rendszer tapolcai gépházának leállása volt. December 29-től újra termelt a gépház, tehát a város vízkihasználása a vezetékes rendszerben mintegy másfél hónapig tartott.⁶³

7. Új bérházak az Eperjesi úton (a Halickán)

Három bérház építéséről már az első kölcsön felvételekor döntött a város. Ezt a belügyminiszter jóváhagyta. A munka elkészült, hiszen a betervezett 255 200 pengős összeg felhasználása már az 1929. évi zárszámadáskor 296 759 pengővel, tehát jelentős hiteltúllépéssel zárult, illetve ennyivel hagyták jóvá.⁶⁴

Az 1938-ban készült főjegyzői beszámoló szerint a hiteltúllépés azért következett be, mert a vállalkozó „a kiíráson kívül épített még egy házmesteri lakást és egy jövedelmet hozó trafikot”. A talajviszonyok miatt mélyebb alapozásra volt szükség és módosítani kellett a vízvezetéki munkálatokat is. A bérházakat a *Bloch és Stimm* cég tervezte. A tervezési összeg 1/3 részéért tudták beszerezni a gázszolgáltatást.⁶⁵

Block Alfréd és *Stimm Lajos* fontos szerepet játszott a városi építkezésekben. *Block* 1895-ben, *Stimm* 1910-ben végezte el a műszaki egyetemet. Közös munkájuk volt a Kereskedők és Gazdák Körének épülete a Déryné utcában, a Magyar–Olasz Bank épülete (Széchenyi u. 105.) a Hercz-gépgyár, a Király malom, a Márkus-palota, a Korona-szálló átalakítása, Tapolcán az irgalmas nővérek nyaralója, az Erzsébet kórház néhány pavilonja, illetve épülete, a Soltész Nagy Kálmán utcai 3 emeletes bérházak, az Avas alatti Gyémánt-internátus ma is meglévő 3 emeletes épülete, de a múzeumépület bővítése is az ő nevékhöz kapcsolódik. Ezek között említhetjük az Eperjesi úti egyemeletes városi bérházakat is.⁶⁶

8. Vay úti szükséglakások (I–II–III. csoportban 40–40–100 lakás)

Az 1992-es várostérképen a József A. u.–Fonoda u.–Szinva patak és Harmat, Szerémsz utcák által jelölt tömb a Szondi György telep. Ezen belül, ennek északnyugati

62 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap, 1939. május 3., Magyar Jövő, 1939. május 3.

63 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a.17. köt. 188. kgy./1925.

64 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 21. köt. 14. kgy./1929.

65 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 21. köt. 14. kgy./1929.

66 *Lakatos M.–Mészáros L. E.–Óriás Z.*, 1929. 490–491.

sarkában található a Buzogány–Üteg–Szekerész–József A. utcák által határolt József Attila telep. Korábban ez volt a Vay telep, ahol 1926–1941 között három építési fázisban 40, 40, majd 100 szükséglakást adtak át. Jellegére, nyomorúságos voltára utal, hogy a Danyi-völgyi és a tetemvári, ún. Honfoglalót-elep mellett ez volt a város harmadik nyomortelepe. Előzményei visszanyúlnak az 1914–1916 között kiépített ún. katonai megfigyelőállomásra, az első világháborús barakk-kórházra, hiszen a háború után ezeket a többnyire kátrányburkolatú deszkából készült barakkokat szállták meg a város legelesettebb polgárai. Az egykori kórház nagyjából lefedi a Szondi-telep területét. A kórház ún. koleratemetőjét az országút túlsó oldalán, a Sajón túl, a mai Sajó és Hernád utcák között alakították ki. Akik nem fertőző betegségben hunytak el, azok eltemethetők voltak a Deszka temető mellett kialakított sírkertben, a Hősök temetőjében is.

Tekintettel arra, hogy az 1926-os Speyer-kölcson három részletben is foglalkozott a szükséglakások alakításával, de ezek jobbára az első világháborús barakkok átalakítása, vagy hasonló alapterületű kőbarakkok kialakítása volt, szükséges vázolni az 1914–1916 közötti katonai barakk-kórház rendszerét, alaprajzát.

Az első világháború kitörését követően, a sebesültek fogadását előkészítendő Magyarországon 14 katonai megfigyelőállomást hoztak létre. A miskolci állomás a galíciai fővonal közelében – érthetően – viszonylag korai „alapítású”, vezetője vagy miniszteri biztosa pedig az a *Tarnay Gyula*, aki ebben az időben Miskolc város és Borsod megye főispánja volt. A bulgárkertészek földjére azért esett a választás, mert itt haladt a miskolc–duklai országút, másrészt közel volt a vasúti pályaudvarhoz, ahonnan külön lóvasúttal – viszonylag kis távolságon – meg lehetett közelíteni a tábort. 1914 november–decembere volt az építkezés első szakasza, amikor 53 nagyobb és 8 kisebb barakkból álló várost kellett kialakítani. A nagy barakkok 10x40 m, a kisebbek 5–10x15–16 m alapterületűek voltak. A barakk gerendavázon álló, külső-belső deszkázással ellátott, földbe süllyesztett falú építmény volt. Ablakai egyszerűek, egyfalúak voltak. Az épületet kívülről kátránylemezzel, belülről olajos papírral borították, ez jelentette a többrétegű hőszigetelést. Az épületek belülről kőszénalag feltöltést kaptak, s ezt deszkapadlózattal takarta. A barakkok utcákban helyezkedtek el, az egész „város” magas deszkakerítéssel volt körülvéve, bejáratai előtt katonai őrséggel. Szintén kerítés választotta el egymástól a fertőző betegek barakkjait és az ún. egészséges, tehát már a megfigyelés alól kikerült, sebesült betegek barakkjait. A fertőző részen 14–15 barakk 1200 férőhellyel rendelkezett, még a másik oldalon 38 nagy, 8 kisebb barakk, valamint 4 melléképítmény 3200 férőhelyre volt kialakítva. A kórházváros 1915 januárjában 2688 beteget fogadott, illetve irányított tovább. (Egy-egy transzport 300–500 emberből állt, s előfordult, hogy naponta több sebesültszállító szerelvény is érkezett Miskolcra.) A hatalmas szám, s a várhatóan érkezők még nagyobb száma miatt született meg a döntés a barakkváros bővítésére. 1915 októberében újabb 25 barakkot állítottak fel, amelyek a korábbiakhoz képest már modernebbek, jobban felszereltek voltak, s ami a tél bekövetkezése előtt fontos volt, mindegyiket több falazott kéménnyel látták el a belső kályhafűtést-fűstelvezetést megkönnyítendő. Egy-egy barakkban 85–95 ágyat helyeztek el a szükségnek megfelelően.

A katonai megfigyelőállomás vagy kórházváros 1916 tavaszára kiépült végleges formájára. Ekkor területe több mint 21 kh volt, s ezen 78 nagy barakk, 8 kisebb barakk és 7 melléképítmény (tűzoltótorony, hulladékégető, röntgen és bakteriológiai laborok, elektromos központ, a főtéren kápolna) állott. Teljes „feltöltés” esetén 5800–5850 kato-

nát tudott fogadni, s természetesen a működéshez szükséges több száz fős személyzetet.⁶⁷

A tábor 1916 tavaszától 1918. októberéig a katonai parancsnokság irányítása, felügyelete alatt állott. Az egész tábor kialakítására a hadügy- és a belügyminisztérium 1 631 067 korona összeget fordított. Miskolc város csak a helyet adta, valamint részt vállalt a vízvezeték és csatornázás, a villamos berendezések működtetésének költségeiben, s hasonlóan támogatta a lövontatású kisvasút kiépítésének munkálatait. Részben ezért is maradt később a miskolci önkormányzatra az egész barakk-város, lehetőséget adva arra, hogy a trianoni határok megvonása után a Felvidékről nagy számban menekülő családok itt is meghúzhassák magukat. Ugyanúgy használta ezeket a szükséglakhelyeket a város periferiára szorított munkássága, vagy a munkanélküliek egyre növekvő hada – az ún. bethleni konszolidáció részeként, melléktermékeként.

A tüzerlaktanya épülettömbjétől – a Baross G. u. mentén – a Vay útig, a mai Szerkerész u. két oldalán 1920-ban felépült egy újabb kőbarakk vagy szükséglakás-telep. (Ez keleti irányban érintkezett a Vay úti fabarakkteleppel.) Itt 20 sorházban, házanként 4-4 lakással, összesen 80 db egyszoba-konyhás lakást alakított ki a város az arra rászorulóknak.⁶⁸

1925-ben a Speyer-kölcson támogatásával elkezdődött a katonai barakkok felszámolása, s ezen a területen a már meglévő 80 lakáshoz hasonló kőbarakk szükséglakás-telep kialakítása. A megmaradt térképek, műszaki dokumentáció alapján megállapítható, hogy a lebontott fabarakkok helyén 1925 tavaszán 4 épületsorban, soronként 10 lakást, összesen 40 db 1 szoba-konyhás lakást alakítottak ki. Az építési akció folytatódott, s 1925 őszen ugyancsak ennyi, s ilyen beosztású lakást készítettek el. A Vay úttól a tüzerlaktanya irányába, a Vay úttal párhuzamosan 8 sorház képezte a telepet, egy-egy blokk hossza 43.86 m, szélessége 8,84 m volt. A térkép a telep lelegején, a középső részén és a legvégén feltüntetett három darab, az 1925-ben épített barakkoktól rövidebb, de szélesebb, „még fennálló fabarakk”-ot. (Ezek voltak az egy évtizeddel korábban épített kátránylap bevonatú, s még ekkor is használható építmények.) 1925 végére a barakkosor keleti oldalán feltűnik egy nagyméretű sütőház a pék lakásával. (Valószínű, a korábbi barakktábor még meglévő valamelyik épületét alakították át erre a célra.)

Az elvégzett munkáról Miskolc törvényhatósági bizottsága a következő formában tájékoztatta a belügyminisztert. „Törvényhatósági bizottságunk 1925. szeptember hó 3-án tartott ülésében 187/kgy. – 1925. sz. alatt elhatározta, hogy a Vay úton már megépített 40 db egyszoba-konyhás lakás mellé újabb 42 db egy szoba-konyha-kamrából álló szükséglakást épített. .... „A lakások megépültek, és pedig 4 épületben a 10=40 lakás, egy külön épületben pedig egy sütőház és a péknek 1 szoba-konyhás lakása, ami által a pék *menekült telepen* eddig bírt lakása felszabadult, tehát tényleg teremtettünk 41 lakást és mint 42-iket egy sütőházat, amely utóbbira azért volt szükség, mert a mellette lévő *menekült telepen* 80, ezen szükséglakás telepen 81, a még fennálló régi fabarakkokban cca. 60 család lakik, tehát úgy ezeknek a családoknak, valamint a környéken lakó lakosoknak ez irányú szükségletét elégítettük ki. A lakásokat november hó első napjában az arra nagyszámban jelentkező hajléktalanok között kiosztottuk ... Miskolc, 1926. január 5-én. *Hodobay* polgármester.”⁶⁹

67 *Tarnay Gy.*, 1916. 51.

68 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 8916/1930.

69 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 33.636/1925.

1926 májusában a belügyminiszter azzal igazolta vissza az építkezést, hogy „a fizetendő lakbér megállapításánál pedig tartsa szem előtt, hogy az építési tőke annuitása – visszafizetendő részlete – lehetőleg fedezve legyen.” Felhívja a város figyelmét arra, hogy „a kölcsön-kötvényt kibocsátó bizottságnak is jogában áll a szóbanforgó munkálatokat ellenőrizni”.⁷⁰ 1925–1926-ban a kőbarakktelepen (80+40+41), 161, a fabarakkokban pedig (3x20) 60 lakás közel ezer embernek, menekültnek és munkanélkülinek adott nagyon rossz körülmények között lakáslehetőséget. (Az itteni zsúfoltságon sokat enyhített, hogy *Hodobay Sándor* polgármester a Kassai, Kolozsvári, Pozsonyi és Temesvári utcák, valamint a Gömöri tér által határolt, a város tulajdonát képező közel 14 kh területet felparcelláztatta, s a városfejlesztő program keretében 1923–1924-ben elkezdődött a 120 lakás felépítését célul tűző program. Ezek a kiskertes családi házak alkották a napjainkban is meglévő, azóta lényegesen átalakult, megváltozott Hodobay lakótelepet. 1924-ben adták át az első lakásokat, s ez az, amely a Vay úti menekülttelep zsúfoltságát némiképp csökkentette.⁷¹

1934-ben a város lakás- és pénzügyi szakbizottsága 180 kőbarakkot talált a Vay úti telepen. Arra tettek javaslatot, hogy ezek közül 150-et nyilvánítsanak szükséglakás-sá, s változatlanul maradjon meg 30 db, 120 lakást pedig alakítsanak át oly módon, hogy a mérnöki hivatal által tervezett méretezéssel egy lakásból kettő legyen kialakítható. Így is csupán 120 új családnak lenne szükségük, pedig legalább – csak ebben a térségben – 250–300 lakásra lenne szükség. A volt katonai barakkokban, a régi járványkórházi barakk-kórház, majd távolabb a Patak utcai városi épületekben ennyien élnek elviselhetetlen körülmények között.⁷² A mérnöki hivatal meglátása szerint a 150 lakásból 30 lakás átalakítás nélkül megmaradna 29 m² alapterületűnek. A megmaradt 120 db átalakítása azt jelentené, hogy a korábbi lakásokból lenne 1–1 égre nyíló szoba mellék-helyiség nélkül. Tekintettel arra, hogy ezekben családokat kell elhelyezni, méreteik ne legyenek egyformák, hanem 11,80, 14,50 és 17,20 m² között váltakozzanak. Ezeket az új „lakásokat” önálló kéményekkel kell ellátni, hogy a tűzhelyek beállíthatók legyenek. Az átalakítás költségeit a mérnöki hivatal alig több mint 10 ezer pengőre becsülte, s így 150 lakás helyett 270 állt volna az ínségesek rendelkezésére.⁷³

1936-ban újabb 20 szükséglakás építését határozta el a város. Ez még ebben az évben megtörtént, de csupán arra volt elégséges, hogy a Vay út egyik összeomlott fabarakkjából tudták áttelepíteni a családokat. Itt a fabarakk egy-egy szobájában 3–4 család lakott összezsúfolódva. A Vay út másik, még meglévő fabarakkjának, a Szinva-parton álló számos fabarakk kiürítése, a Vay út hátsó oldalán, az egykori szappangyárban elhelyezett hajléktalanok elviselhető körülmények közé helyezése nem volt megoldható.

1937-ben ezért újabb 60 lakás építését határozta el a törvényhatósági bizottság, s ehhez kérte a belügyminiszter közvetlen segítségét. A felterjesztés szerint „a Vay úti telepen még meglévő fabarakkban 26 család, a Szinva parti fabarakkokban még 56 család él a legrettenetesebb lakásnyomorban összezsúfolva. Ezenkívül a szappangyár épületében 17 család van ideiglenesen elhelyezve, ... s végül a Danyi-völgyi barlanglakásokban 50 család él földbe vajt odúkban és rozoga kunyhókban, és legvégül az ún. Honfoglaló telepen 116 család a maguk készítette kunyhókban él.”

70 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 8116/1930.

71 *Dobrossy I.*, 1995.b. 33–38.

72 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 8619/1934.

73 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 8619/1934.

A 60 lakás megépítése mellett 1937–1938-ban még legkevesebb 200 újabb lakásra lett volna szüksége a városnak, hogy a legsúlyosabb szociális gondjain enyhíteni tudjon. Ennek érdekében az ekkori polgármester, *Halmay Béla* (1935–1938) helyszíni bejárásra és támogatásra kérte a belügyminisztert.⁷⁴ A belügyminiszteri látogatásról nincsenek adatok, központi támogatás és a helyi pénzek felhasználása vagy nagysága közötti arány sem érzékelhető a fennmaradt iratokból. Az viszont igen, hogy *Fekete Bertalan* polgármester (1939–1943) sem tudta magát függetleníteni ettől a város számára egyik legsúlyosabb teherételtől. 1941 decemberében született az a polgármesteri határozat, amely „a Vay úti újonnan épült szükséglakások kiutalásáról” szól. Még ekkor is léteztek fabarakkok, így a Vay u. 20. sz. alatt, innen költöztették át a családokat a már ekkor Szondi Györgyről elnevezett utcába. A 48. számmal jelzett sorban 20 családnak utaltak ki 12 lakást úgy, hogy egyszoba-konyha-éléskamrás lakást két család kapott. (Egyik a szobát, a másik a konyhát és a spájzot.) Minden bizonnyal nagy létszámú családoknak kellett lenni ahhoz, hogy egy család kapjon egy egész lakást.⁷⁵

1941 végén, 1942 elején tehát azt látjuk, hogy nehézségek árán, de eltűnnek lassan az első világháborús fabarakkok, helyüket elfoglalják a kőbarakkok vagy szükséglakások, s megszületik a Szondi-telep, amelynek története újabb fél évszázadon követhető nyomon. Úgy tűnik, majdnem dupla annyi időt élt meg, mint az első világháborús, csak ideiglenes megoldásként felállított fabarakkok.

A Vay úti lakótelep a Speyer-kölcsön felhasználásában a következő képet mutatja. 40 szükséglakás az első ütemben, a beruházás teljes költsége 67 658 pengő volt, s ez teljes egészében a Speyer-kölcsön terhére nyert kifizetést. A második ütem valóságosan 42 szükséglakása 83 659 pengőbe került. A Speyer-kölcsönből erre pedig 92 801 pengőt biztosítottak. „A hitelkeretben a kivitelezés költségei fedezetet találtak, sőt 9140 pengő megtakarítás is jelentkezett, amely a 141. kgy./1929. sz. határozat alapján egyéb beruházásoknál bekövetkezett hiteltúllépések fedezetére használtatott fel.” A harmadik ütem a 100 kislakás felépítése volt, amely 209 419 pengőbe került. A Speyer-kölcsönből erre 192 000 pengő szolgált hitelként. A többletkiadás hasonlóan a Speyer-kölcsön terhére történt, ezt a város a 141. kgy./1929. sz. határozatában rögzítette. Az 1938. évi elszámolás megfogalmazta, hogy „a rendkívüli nagy munkanélküliségre és lakásínségre tekintettel ez a beruházás a Speyer-kölcsön megérkezése előtt megkezdett és erre a célra a Miskolci Takarékpénztártól 2,5 milliárd korona kölcsönt vett igénybe a város, amelyet a Speyer-kölcsönből fizetett vissza, de időközi kamatai megnövelték a hiteltúllépést.

Végül is a város legnagyobb ínségtelepének, szükséglakás-együttesének kialakítása, amely az 1940-es évek elején már több száz kislakásból vagy lakrészből állt, kizárólag az amerikai bankhitelből történt.

9. Mezőgazdasági tehenészet létesítése

A 177. kgy./1925. sz. határozat szerint erre a feladatra 58 000 pengőt különítettek el, a megvalósult kifizetés 102 955 pengő volt, tehát 44 955 pengő hiteltúllépés jelentkezett. Ezt a városi törvényhatóság 141. kgy./1929. határozatával tudomásul vette, s a túllépéseket teljes egészében a Speyer-kölcsön terhére számolta el.

A hiteltúllépés indoklása az volt, hogy megvalósult jelentős állatállomány vásárlása, az építkezésnél pedig pótmunkaként kovácsműhelyt, traktorszínt, kútházat, istállóbovítést, önműködő itatókutat kellett létesíteni, de megoldották a városi telep vízvezeték-

74 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 1004/1939.

75 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 1189/1941.

és csatornahálózatának kialakítását, a villanyvilágítást, végül létesítettek egy csillékkal ellátott iparvasutat is.

10. A Debreczeni utcai Pece partfal és híd építése

A Speyer-kölcson felhasználása során ez volt a legkisebb „beruházás”. A 150. gy./1925-ös határozat hagyta jóvá a munkálatokat, 40 819 pengő erejéig. 7390 pengővel túllépték a megengedett keretet, aminek a hivatalos közgyűlési magyarázata a következő volt: „a beruházásokkal kapcsolatban szükségessé váltak a szennyvíz, esővíz és vízvezetéki csatorna építési és áthelyezési munkálatai, valamint az aszfaltozási munkák és a kerítés áthelyezési munkák pótmunkaként végeztek.”

11. Az új köztemető létesítése

A köztemető létesítésére a 21. kgy./1926. számú határozatával a város 800 000 pengőt szavazott meg. Ez a teljes Speyer-kölcson közel egynegyede, s a legnagyobb beruházás, amely érzékelteti, hogy több évtizedes gondok megoldását remélte ettől a várossal. 1938-ban – az első áttekintő összesítéskor – kiderült, hogy mindössze 67 098 pengőt használtak fel, így az összes többi megtakarítás más beruházásokat finanszírozott.

Az első világháború kitörése előtt a temetők ügye áttekinthetetlen volt Miskolcon. A város határában, részben belterületén 1907-ben összesen 13 temető „működött”. 1912-re egyes temetők, különösen az avasi ref. és a városi köztemető zsúfoltak voltak, néhány év múlva bezárásukat tervezték. A Mindszenti ág. ev. és róm. kat. temetők, valamint a régi Vörösmarty, akkori Petőfi (későbbi Dankó Pista) régi ref. temetők sűrűn lakott belterületen, teljesen beékelődve helyezkedtek el, városrendezési okokból, s főleg azért, mert nagyon értékes területeket foglaltak el, bezárásukat, felszámolásukat javasolták.

A temetőknél is súlyosabb gondokat vetett fel a ravatalozók hiánya. A halott lakáson való tartása a temetésig, tehát rendszerint 48 óráig a falvakénál is lehetetlenebb helyzetet teremtett. Miskolcon ugyanis 1914 előtt az összes lakások 60%-a egyszobás volt, a halálesetek 20%-a pedig a „fertőző megbetegedések” kategóriába volt sorolható.

Miskolc egyetlen köztemetője, amely az ekkori értelmezés szerint a szegények részére fenntartott kisméretű temető volt (a tetemvári Deszka és a Hősök temetője szomszédságában) csupán egy primitív fabódét tarthatott fenn ravatalozó elnevezés alatt.

A halottravatalozás és a temető gondjait megoldandó 1912-ben vetődött fel először a Veresbugyikon, a Szentpéteri kapui út bal oldalán – a város tulajdonaként már rendelkezésre álló, s annak folytatásaként magántulajdonból megvásárolható kb. 70 holdnyi terület, amely városi köztemető céljaira hosszú távon alkalmas lenne. (Az 1970-es évek elején a ravatalozó és a temető területének kialakítása ezt az elképzelést, s közel ugyanazon a területen valósította meg!)

1913-ban Nagy Ferenc polgármester Szabó Ármin tiszti főorvos elképzelésére, s dokumentumaira hivatkozással közzétette, hogy a városnak ezen a területen rendelkezésre áll 28 hold és 1050 négyszögöl terület, s rendelkezésre áll a szomszédos Bartényi-birtokból 39 hold és 1129 négyszögölnyi terület. A Szentpéteri kapui új köztemető helye tehát adott volt.⁷⁶

76 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 321/1940.

Az 1915–1916-tól alakított, s ekkortól kezdve folyamatosan használt Hősök temetője mellett, attól nyugati irányban helyezkedett el a városi közös temető. 1919 elején *Sipos Sándor* mérnök kérte a városi tanácsot új temető kijelölésére. „Tisztelettel van szerencsém jelenteni, hogy a városi polgári közös temető jelenlegi területe négy hét alatt teljesen be lesz temetve, s így újabb terület kisajátítása válik szükségessé. Ennél fogva kérem, miszerint a városi mérnöki hivatalt ennek végzésére utasítani kegyeskedjék.”⁷⁷ Egy évtized elteltével, 1928 végén *Hodobay Sándor* hirdetményt adott közre, amelyben jelzi, hogy „a jelenlegi közös temetőnek az a része, amely régebbi időtől 1898-ig használtatott temetőnek, s amely ma már külsőleg is majdnem sík terület, megszüntetetik, s mint új temető parcella az újabbi temetkezések céljaira fog felhasználtatni.” Kérte az esetleges hozzátartozókat, hogy jelentkezzenek, így a parcella újra megnyitása előtt a szükséges exhumálásokat, áttelepítéseket el lehetett volna végezni. A hirdetmény másik oldalán a felirat (ti.: nem volt jelentkező) azt jelenti, hogy a 19. század végén lezárt temetőrésznél hozzátartozó nem volt, vagy nem érdeklődött.⁷⁸ A temetőnek ezt a parcelláját 1929–1935 között is használták, az évi temetések száma 380–430 között változott.⁷⁹ Ez lehetett az átlagos, hiszen 1936-ban a város 1 kh. területtel új parcellát nyitott. A városi vásárlás indokaként megfogalmazódott, hogy „a jelenlegi köztemető annyira betelt már, hogy a még rendelkezésre álló szabad terület csak rövid időre biztosítja a zavartalan temetkezést. A temető bővítéséről tehát okvetlenül gondoskodni kellett. Miután pedig legutóbbi 3 évi átlag alapján a köztemetőben évenként 400 embert temetnek el, a megszerzett terület – járvány kizárásával – négy évre elegendő temetkezési sírhelyet biztosít, amikor ezután folytatólagosan azon régi sírok használhatók fel újra, amelyekre vonatkozóan a 30 évi temetkezési tilalom lejár. ... A dombon fekvő köztemető megfelelő hozzájáró utak hiányában adott helyi viszonyok mellett célszerűen csakis az igénybe vett szántóföldekből bővíthető ... a temető alsó része beépült városrészhez csatlakozik és ahol a temetőhöz karbantartott köves út vezet.”⁸⁰

1939–1940-ben a város a Tetemvári temető közvetlen folytatásában és a Forrásvölgyi dűlőút mentén kiasítandó újabb 5 kh területet vásárolt abban a megfogalmazott reményben, hogy ezzel a köztemető ügye 8–10 évre megoldódik. A vásárlást azzal okolták, hogy „a Szentpéteri kapuban létesítendő nagyobb kiterjedésű köztemető megnyitása, különös tekintettel a rossz közlekedési viszonyokra, belátható időn belül nem remélhető.”⁸¹

A közlekedési viszonyok javítására, a villamosközlekedés meghosszabbítására készültek tervek, voltak elképzelések. A villamos a Zsolcai kapuban kétfelé ágazott volna, egyik szárnyvonala a Széchenyi utcán, a másik a Szeles utca, mai Petőfi tér irányából hajlott volna a Szentpéteri útra, s végállomásnak a temetőt tervezték. Ezzel a lakosok utaztatása megoldódni látszott, de új utat, azon közműveket, s a villamosközlekedést kellett volna megoldani. Erre viszont már nem volt elegendő a tervezett 800 000 pengő.

A megoldásra még 3 évtizedet kellett várni, ugyanis az új köztemető helykijelölése az 1960-as évek végén megtörtént, de a ravatalozó építésére csak 1973–1974-ben került sor.

77 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 743/1919.

78 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 3383/1928.

79 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 321/1940.

80 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 572/1936.

81 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 547/1939.

12. Soltész Nagy Kálmán utcai elemi iskola

Az iskola építését a kölcsön terhére a 193. kgy./1926. és a 213. kgy./1926. határozatok alapozták meg. Tervezője *Báthory István*, kivitelező építész *Uhrini Kovách Kocsord* volt. A kölcsönből egy földszintes iskolaépületre gondolva 176 000 pengőt terveztek az építésre. A kivitelezés 228 303 pengőbe került. A különbözetet részben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium biztosította segélyből (5400 pengő), 1934-ben 228. kgy. határozattal a villamossági tröszt kölcsönéből is felhasználtak 1496 pengőt, a többit (45 407 pengő) a Speyer-kölcsön terhére fizették ki.

A hiteltüllépést az okozta, hogy az eredetileg földszintesre tervezett iskola falai már álltak, amikor az emeletráépítés gondolata, s annak pénzügyi vonzatai felvetődtek. Ennek költségét a 213. kgy. /1926. sz. határozat csak hozzávetőlegesen tudta megállapítani 56 000 pengőben. Ez az összeg is kevésnek bizonyult, mert a lépcsőházat a tervtől eltérően tágasabbra készítették. A homlokzat és az oromzat is más kivitelezést kapott, a környezetnek megfelelően és az emeletes házat megilletően díszesebb kiképzés volt indokolt. Hiteltüllépést okozott ezenkívül a bútorok beszerzésének költsége, a környezet, és udvarrendezési munkálatok, valamint a befejezéshez felvett 1,5 milliárd korona, amelyet az Országos Népiszkolai Építési alap 1926. augusztus–1927. április között fél évre, s 6%-os kamatra adott kölcsön.

Az iskola 1927-ben 13 tanteremmel, 15 tanárral és 561 tanulóval kezdte meg az első tanévet.

V. A SPEYER-KÖLCSÖN VISSZAFIZETÉSE, JELENTŐSÉGE

1928-ban bár Miskolc felvette a harmadik, 800 000 dolláros kölcsönt, a gazdasági válság éveit alatti, 1931-re fizetéseképtelenné vált. 1931 második felében és 1932-ben tartozásai kiegyenlíthetetlenek maradtak. A budapesti két bank olyan ajánlatot tett, ha Miskolc a két Speyer-kölcsön egyéves tőketörlesztésének és három féléves kamattörlesztésének eleget tesz, 1933 október végéig a kölcsön további fizetésének törlesztését felfüggeszti. Ennek feltétele az volt, hogy Miskolc a Speyer-kölcsönt követő rangsorban összes ingatlanjaira terjessze ki a jelzálog-biztosítékot a két fővárosi bank számára.⁸² Miskolc, miután 5 félévi tőketörlesztés helyett csupán 2 félév fizetésére volt kötelezve, szorult helyzetében a feltételeket elfogadta.

1934-ben a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületől és a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól 1934. június 30-ig keletkezett hátrálékainak kiegyenlítésére újabb kölcsön felvétele mellett döntött.⁸³ A Takarékpénztárnál 457 000 pengős, a Kereskedelmi Banknál pedig 450 000 pengős váltókölcsönt írtak alá az 1928-ban felvett 800 000 dolláros kölcsön tőkerészleteinek és kamatainak törlesztésére. 1937. január 1-én (az időközi törlesztéseket figyelembe véve) a két pénzügyintézetnél a városnak 445 575 pengő illetve 438 750 pengő tartozása maradt. Ezt csak a váltókölcsönök meghosszabbításával lehetett elérni, s ez a további években összesen évi 72 000 pengő tőketörlesztés megfizetését kívánta a várostól, illetve annak törvényhatósági bizottságától.⁸⁴ 1938-ban a váltókölcsönök rangsorjegyzékének végrehajtására a közgyűlés a felhatalmazást a polgármesternek, s rajta keresztül a két budapesti banknak megadta.⁸⁵

82 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 25. köt. 58. kgy./1933. 90–93.

83 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 26. köt. 16. kgy./1934. és 15. kgy./1934. 21–25., 233–234.

84 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1906. 22731/1941.

85 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 30. köt. 297. kgy./1938. 454–455.

A városgazdálkodásnak és városüzemeltetésnek ez volt az a pontja, ahonnan továbblépni újabb kölcsönök felvételével nem lehetett. 1939-ben felvetődött, s a háborús években kialakult a megoldásnak az az elképzelése, amely a város ingatlanának eladásából kívánta a tartozásokat megállítani, másrészt felszámolni. 1940-ben a Soltész Nagy Kálmán utcán 2 bérház, 1942-ben a Tízes honvéd utcai 2 városi bérház eladása vetődött fel. A Soltész Nagy Kálmán utcai bérházak becsült értéke 3 500 000 pengő, a Tízes honvéd utcai bérházaké 1 500 000 pengő volt. Eladásukhoz a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank egyetértését, hozzájárulását ki kellett kérni a városnak. A bank „a jelentős érdekekre való tekintettel, amelyek a szóban forgó transzakció lebonyolításához fűződnek, a nagyméltóságú m. kir. pénzügyminiszter úr által az ügyben hozzánk intézett megkeresésére nem fogunk elzárkózni az elől, hogy a szóban forgó ingatlanok eladásához hozzájáruljunk, amennyiben a vételárra vonatkozólag megállapítjuk, hogy az a jelen viszonyoknak megfelelő. A tehermentesítés esetén azonban ki fogjuk kötni, hogy a vételár 12 1/2%-a hozzánk átutalandó azzal a rendeltetéssel, hogy ebből Speyer-kötvényeket szerezzünk be a város részére. Ezenfelül Miskolc városnak egy éven belül, de legkésőbb 1944. december hó 31-ig még egyszer ugyanilyen összeget kell hozzánk átutalnia, ugyancsak Speyer-kötvények beszerzésére. Ezen a kötvények intézetünkénél letétként lesznek kezelendők”.⁸⁶

Mivel az előírásoknak megfelelően Miskolc a városi tulajdonok, ingóságok értékesítését vállalta, nem volt akadálya, hogy *Lichtenstein László* főispán 1943. november 24-re összehívja a város rendkívüli közgyűlését. 8 napirend foglalkozott a Speyer-kölcsönrel, illetve annak következményeivel. Így a két fővárosi bank 800 000 dolláros kölcsöne visszafizetése érdekében a Soltész Nagy Kálmán és a Déryné (Tízes honvéd) utcai bérházak eladásáról, az előírt Speyer-kölcsön kötvények vásárlásáról. (Ennek törlesztése ugyanis az 1931-ben bevezetett transzfermoratórium óta szünetelt. Ez azt jelentette, hogy a magyar állam felfüggesztette valamennyi cégnek, üzemnek, szervezetnek a külföldre történő hiteltörlesztését.) Döntöttek arról, hogy értékesítik a Kont utcai 7300 négyszögöles városi telket, és az ún. Posta-féle telket is, amely hasonlóan városi tulajdon volt, nagysága pedig 19 435 négyszögöl. A törvényhatósági útalap pénzét szintén dollárkötvényekbe fektették, s döntés született a város víz- és csatornaüzemének 27 218 dollár értékű kölcsöne visszafizetésére.⁸⁷ Az eladáshoz fel kellett oldani a nem Speyer jellegű építési hiteleket.

1927-ben kötött szerződést a város az Angol–Magyar Rt.-gal a Soltész Nagy Kálmán utcán épülő bérházak költségeinek meghitelezésére. Az épületeket 1929-ben átadták, s a város a szerződésben foglaltaknak megfelelően eleget tett a tőke- és a kamattörlesztésnek. 1929-ben a beruházási kölcsön 1 701 280 pengő volt. A szerződés szerint évi 166 474 pengő tőketartozást kellett fizetni. 1931-ben a bank úgy változtatta meg a szerződést, hogy a pengő helyett aranydollárban igényelte a törlesztést a Magyar Nemzeti Bank aznapi hivatalos átszámítási középárfolyama szerint. Ez ekkor 100 dolláronként 37 374 pengő volt, tehát 1 dollár 5,7 pengőnek felelt meg. A város tartozása a bankkal szemben így 288 162 dollárt tett ki.⁸⁸

A város a bankkal szemben nem tudott eleget tenni betéti kötelezettségeinek, s így 1940-ben 679 076 pengő hátraléka keletkezett.

86 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1925/e. 4. dob. 226/1943.

87 B.-A.-Z. m.Lt. IV. XXI. 501. 45308/1943.

88 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 32. köt. 74. kgy./1940. 108–114.

1940-ben a bank és a város között létrejött egy megállapodás, amely megfogalmazta a város 1 347 616 pengő tartozását, a kamatos-kamatok összegét 680 375 pengőben megadva ez összesen 2 027 911 pengő tartozást jelentett. A város vállalta a kétmillió pengőn felüli tartozásának azonnali kamatmentes kifizetését, s elfogadta a bank követelését 2 000 000 pengőben. „A megállapodás és az itt címzetezett leszámolás a város közönsége szempontjából nagy jelentőségű, és a város szanálása szempontjából előnyös. Nagy megnyugvást jelent, hogy évek óta húzódó vita a város javára ilyen kedvező befejezést nyert és éppen ezért a rendelkező részben kellett határozunk” – szöveg a közgyűlési előterjesztés megokolása.⁸⁹

A bankkal történő rendezés után kerülhetett sor az épületek értékesítésére. A közgyűlés 1943 novemberében az Országos Társadalombiztosítási Intézetnek 2 000 000 pengőért eladta az 1. sz. bérházat, s ebből az Angol–Magyar Banknak kifizette az akkor 1 650 000 pengős tartozását. Így a bank már nem lehetett akadály a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal és a Pesti Hazai Első Takarékpénztárral szemben fennálló tartozások törlesztésének.

Az OTI a város további ingatlanjainak felvásárlásában is partnerként jelentkezett. Így a Soltész Nagy Kálmán u. 2. számú bérházat 3 300 000 pengőért, a Déryné u. 2. számú bérházat 1 350 000 pengőért vásárolta meg. (Az 1. sz. bérházat a város 1934-ben már eladta.) A Kont utcai telkekért összesen 1 460 000 pengőt a Posta-féle városi tulajdonért pedig 1 554 880 pengőt volt hajlandó fizetni.⁹⁰ A teljes vételár 7 664 880 pengő volt, amelyből a két fővárosi banknak, a Speyer bankház magyarországi képviselőinek 5 325 709 pengőt utaltak át a 800 000 dolláros kölcsön teljes kiegyenlítésére. Ebből 2 000 000 pengő letét volt az I. és II. Speyer-kölcsön kötvényeinek vásárlására.

Az 1944. év eleji átutaláskor a kétmillió pengőből 200 000 dollár értékű kötvény volt vásárolható. A tartozás összege formailag és tartalmilag különbözött. A Speyer-tartozások a tranzfermoratórium alatt összegszerűségükben nem változtak, de ezeknek a kötvényeknek az volt a rendeltetése – az 1944-es közgyűlési mentalitás szerint –, hogy a tranzfermoratórium megszűnése után azokat a városnak meg kellett vásárolnia. Tehát formailag a tartozás maradt 701 000 dollár, valóságában, tartalmában pedig lecsökkent 501 000 dollárra.⁹¹

A város 1944 elejére „megszabadult” ingatlanaitól, de kiegyenlítette tartozásait a miskolci bankoknál, s a két pesti banknál is. Ennek a tartozásnak a kiegyenlítését kölcsönösen elismerték, amelyet a 19. kgy./1944. számú határozat dokumentái.⁹²

1944. március 22-én a Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap megjelentette *Szlávy László* polgármester közgyűlési beszámolójának részleteit. (Ezek megegyeznek a közgyűlésről készült jegyzőkönyvek szövegével.) A polgármester az 1928-ban felvett kölcsön kiegyenlítése és a Speyer-kötvény-vásárlás után úgy látta, hogy „a kötvények árfolyama kissé magas, mert 10 P. 50 fillér körül mozog az értéke, de a kötvénnyel megszabadul a város a várható leszámolás következményeitől és mentesül az immár 13 évi kamatkülönbözet megterhelésének veszélyétől. – .... A kötvények birtoklása teljes biztonságot nyújt és nem kell félnünk a dollár árfolyamának reánk nézve esetleg kedvezőtlen alakulásától, tehát a tőzsdei hossz vagy bessz veszélyétől. – Céлом az, hogy a háború tartama alatt, amikor a hasznos beruházások lehetősége egészen minimális, a vá-

89 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 32. köt. 117–118. kgy./1940. 199–206.

90 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 36. köt. 15. kgy./1944. 16.

91 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 36. köt. 15. kgy./1944. 18–19.

92 B.-A.-Z. m.Lt. IV. 1903/a. 36. köt. 15. kgy./1944. 21.

rost tartozásaitól mentesítsem és a háború után módomban legyen a kedvező időpontot megragadni ahhoz, hogy beruházásainkat megkezdjük. A vagyontalan, de adósságmentes város könnyebben kap jó feltételek mellett kölcsönt a beruházásokhoz, mint a vagyonos, de agyonterhelt város.”⁹³

A német megszállást, majd a nyilas hatalomátvételt, aztán a front időszakát követően már a Nemzeti Bizottság foglalkozott 1945 januárjában a Speyer-kölcsön visszafizetésével, vagy inkább törlesztésével kapcsolatos aktuális feladatokkal.⁹⁴ Az ekkor készült „emlékeztető” rögzíti, hogy 1931-től a dollártartozás nem csökkent, az első kölcsönből 402 400 dollár, a másodikból 298 773 dollár a tartozás, tehát az összes tőketartozásunk 701 173 dollár. „Biztosra vehető, hogy a magyar pénzhez viszonyítva a dollár árfolyama magas lesz, és így a kötelezvényben vállalt kötelezettség teljesítése a város költségvetésére igen nagy terhet fog róni. Ezeknek a várható és talán általunk ma még nem látható megterhelésnek kiküszöbölése, vagy lehető csökkentése elsőrendű anyagi érdek.”⁹⁵

Az 1944-ben 501 000 dolláros tartozás 1948-ra 515 000 dollár lett. 1948-ban közgyűlési határozat mondta ki, hogy a város tulajdonát képező Rudolf laktanya és a Huszár laktanya bevételeinek, jutalékainak terhére 100.000 dollár névértékű kölcsönkötvényt kell vásárolni. Ez 30 000 forintnak felelt meg, tehát 1 forint 3,3 dollárért (névértéken kötvényben).⁹⁶

1949 júniusában Miskolc polgármestere banki elszámolást kért, amelyből kitűnt, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank már nem foglalkozik forintos ügyekkel, a kötvényvásárlással kapcsolatos befizetésekről az Országos Takarékpénztár Nemzeti Vállalat, de főleg a pénzügyminiszter rendelete ad tájékoztatást. Annyi kiderül – s ez a korábbi képet némileg módosítja –, hogy 1943–1944-ben 188 000 dollár Speyer-kötvényt vett meg a város, ami a háború alatt a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál megsemmisült. Ennek helyettesítési okiratait a háború után elkészítették és a Magyar Nemzeti Banknál helyezték letétbe. A felszabadulás után még 4000 dollár kötvényt vásárolt Miskolc, így 192 000 dollár névértékű kötvénnyel rendelkezett.⁹⁷ 1948-ban 1000 dollár értékű kötvényt 650 forintért, 1944-ben 3000 dollárt 1370 forintért vásárolt Miskolc.⁹⁸

A város ha kis dollárösszegű kötvényekkel is, de igyekezett adósságállományát „koptatni”, csökkenteni. Ennek szabott gátat a 42808/1949. sz. miniszteri leirat, amely az ún. Speyer-kölcsönkötvényeknek egyes törvényhatóságok részéről történő felvásárlását nem tartja megengedhetőnek. „...,A külföldi adósságszolgálattal kapcsolatos teendőök egységes elvek szerint történő irányítását a pénzügyminisztérium látja el, az egységes elvekkel összhangban nem lévő intézkedésekhez nem áll módjában hozzájárulni.”⁹⁹ Ezzel világosan fogalmazva, értésére adták a város törvényhatóságának, hogy a Speyer-kölcsön visszafizetése egy rendező elv alapján a pénzügyminiszter feladata, illetve a továbbiakban a magyar állam kötelessége. A Magyar Nemzeti Banknál kötött, s kötvényvásárlásra szánt 45 541 Ft-ot a Magyar Nemzeti Bank helyi fiókjához, mint a terü-

93 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap, 1944. március 21. és március 22.

94 B.-A.-Z. m.Lt. XVII-2. 111/1945.

95 B.-A.-Z. m.Lt. XVII-2. 111/1945.

96 B.-A.-Z. m.Lt. XXI. 502/a. 4. köt. 223. kgy./1948. 145–146.

97 B.-A.-Z. m.Lt. XXIII. 104. 6.110/1949.

98 B.-A.-Z. m.Lt. XXIII. 104. 6.110/1949.

99 B.-A.-Z. m.Lt. XXXIII.104. 613/13/1950. 3. dob.

leti önkormányzatot megillető összeget a pénzügyminiszter rendeletére visszautalták.¹⁰⁰ A Speyer-kölcson miskolci felhasználásával kapcsolatos utolsó dokumentum 1950. június 9-én datált, amelyben a város polgármestere tudomásul veszi a pénz „átirányítását” Miskolcra, s erről a pénzügyminisztert tájékoztatja.¹⁰¹

***

A Speyer-bankhitel miskolci „pályafutása” negyed évszázadig tartott. Felvételére részben azért volt szükség, mert a város a 19. század végén elkezdett nagy beruházásait nem tudta finanszírozni, ezek szükségesek, de lassú megtérülésű befektetések voltak, s ehhez a szükséges helyi tőke nem állt rendelkezésre. A konszolidációs államkölcson felvétele érdeke volt minden azt megpályázó magyar városnak, hiszen a települések fellendülésének egyik forrását látták az építkezésekben. Kiváltképpen vonatkozott ez Miskolcra, a leendő felsőmagyarországi „fővárosra”. S bár a kölcson felvételekor a Nagy-Miskolc koncepció már élt, a kitűzött cél a közvetlen vagy szomszédos települések idecsatolásával a százezer fős nagyváros megteremtése volt, a kölcson építkezései és nagy infrastrukturális beruházásai nem lépték túl a történeti Miskolc határait, egyetlen dollár, korona, pengő vagy forint a városi kölcsonökből nem jutott az „összeépítési” program előkészítésére, megvalósítására. Mindaz, ami ebből a pénzből elkészült, valóban szükséges volt, volt városkép-alakító hatása, jelentősége. (A 20. század első felének út- és járdahálózata ekkor cserélődik ki, vagy éppen teremődik meg a belvároson kívül.) Arra a kérdésre, hogy a város saját erőből erre képes lett volna-e, valószínű a nemleges válasz. Arra a kérdésre pedig, hogy nagy áldozat volt-e a Speyer-kölcson tőkerészleteinek és kamatainak fizetése, egyértelműen igen lehet a válasz. A város minden polgármestere fontosnak tartotta a kölcson ügyével való foglalkozást, valószínű az egyes bizottságok és a közgyűlések előtt szereplő témák között ez volt a leggyakoribb szereplő. A város teljes vagyონával felelt a kölcson adó bankoknak, s ez eleve beszűkítette mozgásterét. Az elvileg 1953-ig tartó kölcson törlesztés ki nem számítható tőke- és kamatfizetése miatt a város eladni kényszerült mindazt, amit a korábbi évtizedekben felépített. A város úgy gyarapodott, hogy annak önkormányzata ezért minden ingatlanát (városi bérházak, földek) feláldozta. Az, hogy végül is ezeket a kölcsonöket nem a városoknak kellett visszafizetni, hanem az állam vállalta át a garanciát – igaz, más társadalmi és politikai viszonyok között, más gazdasági adottságokkal –, megnyílt a lehetségsége a ténylegesen érzékelhető városi fejlődésnek, építkezésnek. Ez egy vonszolt kölcsonnel, annak tehertételeivel, kamatos kamatjával aligha lett volna elképzelhető.

100 B.-A.-Z. m.Lt. XXXIII.104. 5260-7-27/1950. 3. dob.

101 B.-A.-Z. m.Lt. XXXIII.104. 613/13/1950. 3. dob.

LEVÉLTÁRI JELZETEK

- IV. 1903/a. Miskolc város Törvényhatósági Bizottságának iratai (1909–1944)
a) Közgyűlési Jegyzőkönyvek
- IV. 1910. Miskolc Város Házipénztári Hivatalának iratai (1872–1944)
- IV. 1906. Miskolc város Polgármesteri Hivatalának iratai (1872–1944)
- IV. 1925. Miskolc város Levéltárában elhelyezett letétek gyűjteménye (1860–1950)
- XVII-2. A Miskolci (Borsod megyei) Nemzeti Bizottság iratai (1944–1949)
- XXI. 501. Miskolc város főispánjának iratai (1945–1948)
- XXI. 502/a. Miskolc város Törvényhatósági Bizottságának iratai (1945–1950)
a) Közgyűlési Jegyzőkönyvek
- XXI. 508. Miskolc város Mérnöki Hivatalának iratai (1892–1947)
- XXIII. 104. A Miskolc mj. Városi Tanács VB. Pénzügyi Osztályának iratai (1950–1957)

IRODALOM

- Benes Mihály–Borsányi György–Kende János*
1994 Történelem, 1914–1990. Budapest
- Bertényi Iván–Gyapay Gábor*
1992 Magyarország rövid története. Budapest
- Csorba Csaba–Gállné Jakó Mariann–Tóvári Judit*
1989 Miskolc középiskoláinak levéltári dokumentumai (a kezdetektől 1950-ig), Miskolc
- Dobrossy István*
1995a Miskolc írásban és képekben, 2. Miskolc
1995b A városi törvényhatóság harca Miskolc egyetemi várossá fejlesztéséért. Publications Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica, II/2. 67–76.
- Halmay Béla–Leszih Andor*
1929 Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont egyelőre egyesített vármegyebeli községek, Miskolc
- Henszelmann Aladár*
1928 Miskolc új fertőzőbeteg kórháza és fertőtlenítő intézete. Reggeli Hírlap, 1928. VIII. 19.
- Hubay László*
1993 Alagutak az Avas alatt. In.: A miskolci Avas. (Szerk.: Dobrossy István) Miskolc, 269–274.
- Kellner Ferenc*
1927 Emlékkönyv a Miskolc városi Hubay Jenő Zeneiskola huszonöt éves fennállása és új palotájának felavatása ünnepére, Miskolc

- Lakatos Mihály–Mészáros L. Edgár–Óriás Zoltán*
1929 Jubileumi Album 1879–1929. A magyar építőművészet és építőipar 50 éve.
Budapest, 485–499.
- Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos*
é. n. Magyarország története 1918–1990. Budapest
- Sz. Ormos Mária*
1964 Az 1924. évi magyar államkölcson megszerzése (Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat, 32.) Budapest
- Singer Henrik*
1900 A miskolci közkórház története (1856–1900) Miskolcz
- Szűcs Sándor*
1910 Miskolc város műszaki ügyeiről és üzemeiről. Ellenzék, 1910. március 10.,
12. és 19.
- Tarnay Gyula*
1916 A miskolci megfigyelő állomás létesítésének, építésének, működésének
története, Miskolcz
- Ungár Mór*
1928 Miskolc város adósságai, gyarapodása és fejlődésének pozitív biztosítékai.
Reggeli Hírlap, 1928. január 8.

DIE MODERNISIERUNG DER INFRASTRUKTUR VON MISKOLC UND DIE NUTZUNG DES „SPEYER“-BANKKREDITS (1925–1950)

Die Miskolcer „Karriere“ des Speyer-Bankkredits hielt ein Viertel Jahrhundert an. An der von Ungarn aufgenommenen Staatsanleihe war Miskolc in den Jahren 1925 und 1926 beteiligt. Für den Städtebau und verschiedenerlei Investitionen erhielt die Stadt einen Kredit von rund 850 000 Dollar. Da sie aber nicht in der Lage war, die Zinsen und die Kapitalanteile der Anleihe rechtzeitig zurückzuerstatten, kam es im Jahre 1928 zu einer erneuten Anleihe, diesmal von 800.000 Dollar. Die Abzahlungen dieser Kredite hätten bis 1953 abgeschlossen werden müssen. Doch durch die Ereignisse nach 1945 wurde dies unmöglich, so daß die von ungarischen Städten aufgenommenen Bankkredite von der ungarischen Regierung übernommen wurden.

Aus den Geldern des Speyer-Kredits entstanden in Miskolc mehr als zehn große Institutionen, und es wurden davon auch ernsthafte Investitionen auf dem Gebiet der Infrastruktur vorgenommen. So wurden beispielsweise auf dem Gelände des Elisabeth-Krankenhauses ein Seuchenkrankenhaus und eine Quarantänestation errichtet. Im Jahre 1926 wurde eine Mädchenschule für Musik und Handel erbaut, deren Gebäude auch heute noch auf dem Bartók-Platz zu sehen ist. Ein recht kostspieliges Unterfangen war die Errichtung der Markthalle auf dem Búza-Platz. Bei den Bombenangriffen von 1944 wurde die Markthalle so stark zerstört, daß das Gebäude in seiner ursprünglichen Gestalt heute nur mehr auf Fotos zu sehen ist. Von dem Kredit wurde auch das Gebäude der Städtischen Pfandleihe errichtet, das aber später bei der Begradigung der Corvin-Straße abgerissen wurde. In der Tizeshonvéd-Straße wurden zwei Mietshäuser erbaut, in denen es insgesamt 51 Wohnungen gab. (Diese Gebäude sind inzwischen infolge von Sanierungsarbeiten in ihrem Inneren umgestaltet worden.) Mit Hilfe des Speyer-Kredits wurde der Bau der auch heute noch funktionsfähigen Wasserversorgung in Miskolc finanziert. Die Tunnel für die von Tapolca ausgehenden Wasserleitungen wurden damals – indem man sich durch den Kalktuff von Avas hindurch grub – ausgebaut. In der Eperjes-Straße entstanden drei mehrstöckige Mietshäuser, die auch heute noch vorhanden sind. Am Zsolca-Tor, auf dem sog. Attila-József-Gelände (dem einstigen Wohngebiet Vay-Straße) wurden 180 Notwohnungen gebaut. Zu Lasten des Kredits wurde auch die Errichtung eines neuen Zentralfriedhofes geplant, zu dessen Realisierung es aber erst zu Beginn der siebziger Jahre kommen konnte. Hierbei handelt es sich um den auch heute noch benutzten größten Stadtfriedhof am St.-Peter-Tor. Ebenso entstand zu Lasten des Kredits das Gebäude für eine Grundschule in der Soltész-Nagy-Kálmán-Straße.

Wie wichtig die Aufnahme des Speyer-Kredits seinerzeit war, kann nicht in Frage gestellt werden. Die durch ihn entstandenen Objekte waren für die Stadt von Bedeutung und nahmen auch Einfluß auf ihr Erscheinungsbild. Auf die Frage, ob die Stadt fähig gewesen wäre, diese Investitionen aus eigener Kraft zu finanzieren, muß wahrscheinlich mit „Nein“ geantwortet werden. Auf die Frage hingegen, ob die Rückerstattung der Kapitalanteile und der Zinsen des Kredites ein großes Opfer bedeutet haben, lautet die Antwort eindeutig „Ja“. Die Tatsache, daß die Kreditschulden schließlich und endlich nicht von der Stadt zurückgezahlt werden mußten, sondern daß der Staat für die Rückzahlungen garantierte, waren auf alle Fälle sehr wichtig bei der Herausbildung des heutigen Antlitzes der Stadt Miskolc.

István Dobrossy